

Forsvarsstudier 1/1987

**NORSKE VÅPEN
TIL
NATOS FORSVAR**

*Norsk militærindustri under
Koreakrigens opprustning*

Olav Wicken

Innhold

Vendepunktet: april 1953..... s. 7

Del I: DEN NEDPRIORITERTE INDUSTRI

USA: Støtte til militær eller sivil industri?..... s. 9

Norge: Nedprioritering av militærindustrien..... s. 14

Additional Military Production og Norge..... s. 16

Bilaterale forhandlinger om AMP-hjelp..... s. 18

AMP-midler til norsk militærindustri..... s. 22

Del II: OMVURDERINGEN 1951-1952

Militariseringen av hjelpeprogrammene s. 25

Endret USA-politikk 1951..... s. 27

'Off Shore Procurement' programmet 1952..... s. 29

KV med i OSP-programmet?..... s. 32

NATOs koordinerte produksjonsprogram s. 36

Del III: NORSKE L/70-KANONER TIL NATO

Nye aktører ved KV s. 39

NATO satser på svensk luftvernkanon..... s. 41

Politikerne vil bygge ut KV s. 43

Norge vil bli våpenprodusent s. 44

Allianse med Bofors s. 46

Nærkamp i NATO..... s. 50

Bofors mister interessen for KV..... s. 54

Norsk-amerikansk samarbeid s. 56

L/70 produksjonen forberedes s. 57

Samarbeid med Bofors s. 58

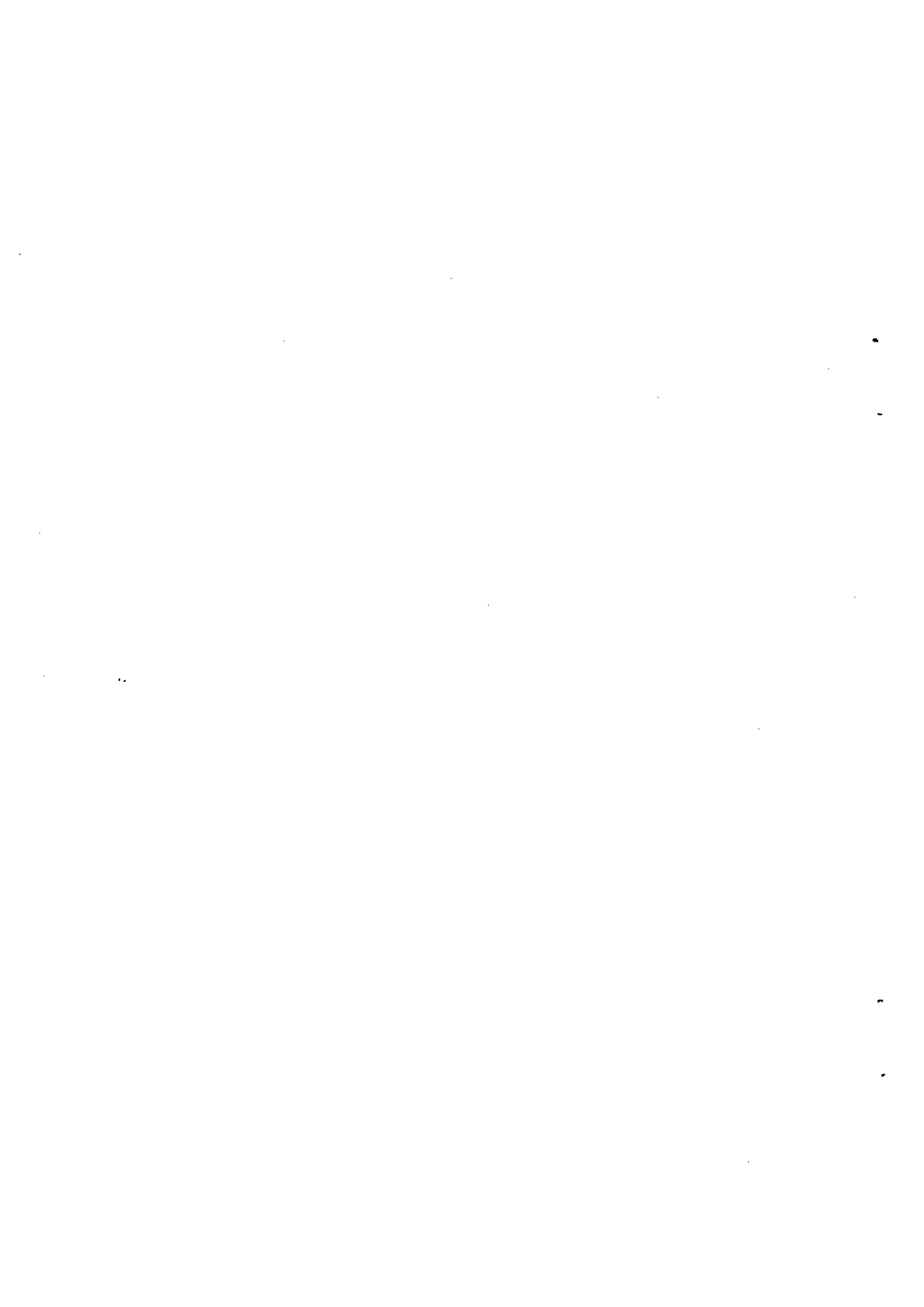
Samarbeid med USA..... s. 59

Utbygging og omorganisering 1953-1957 s. 60

VENDEPUNKTET 1953 I RETROSPEKTIV s. 63

NOTER s. 65

ENGLISH SUMMARY s. 74

Fra FHFS NOTAT til FORSVARSSTUDIER

FHFS Notat kommer med dette ut i ny form og med ny tittel: FORSVARSSTUDIER.

Forsvarshistorisk forskningssenter har tidligere utgitt FHFS Notat, som er blitt distribuert til en begrenset gruppe av institusjoner og privatpersoner. Notatene er i etterhånd blitt samlet og utgitt i en årbok med tittelen *Forsvarsstudier*. Denne årboken vil nå forsvinne; FHFS vil heretter konsentrere ressursene om å publisere forskningsarbeider fortløpende i en skriftserie med navnet FORSVARSSTUDIER, som gis en mer tidsmessig form og distribueres til en langt større leserkrets.

Årboken *Forsvarsstudier VI 1987*, som inneholder FHFS notatene for 1986, vil bli samlet og utgitt som vanlig i løpet av våren. Det vil være den siste årboken fra FHFS.

Rolf Tammes Redaktør

From FHFS NOTAT to FORSVARSSTUDIER

FHFS' Research Papers will henceforth be published in a new format and with a new serial title: FORSVARSSTUDIER - Defence Studies.

The Research Centre for Defence History has previously produced *FHFS Notat*, which has been distributed to a select group of institutions and individuals. The *Notat* issues have later been collected and published as a yearbook entitled *Forsvarsstudier - Defence Studies*. This yearbook will no longer be published; FHFS will from now on concentrate its resources on publishing research papers consecutively in a series of FORSVARSSTUDIER - Defence Studies. This series will be printed in a new format and distributed to a far wider circle of readers.

The yearbook *Forsvarsstudier - Defence Studies VI 1987*, which contains the FHFS Notat that appeared in 1986, will be published as usual in the spring. This will be the last yearbook from FHFS.

Rolf Tammes Editor

Forsvarshistorisk forskningscenter FHFS Tollbugt 10, 0152 Oslo 1 Norge

FORSVARSHISTORISK FORSKNINGSSENTER (FHFS) arbeider med spørsmål innenfor områdene forsvars- og sikkerhetspolitisk samtidshistorie, Sovjetstudier og strategiske studier. FHFS er administrativt tilknyttet Forsvarets høyskole, og virksomheten står under tilsyn av Rådet for forsvarshistorisk forskning, med representasjon fra Forsvarets Overkommando, Forsvarsdepartementet, Forsvarets høyskole og Universitetet i Oslo.

Forskningsjef: professor Olav Riste.

FORSVARSSSTUDIER tar sikte på å være et forum for forskningsarbeider innenfor institusjonens arbeidsområder. De synspunkter som kommer til uttrykk i *Forsvarsstudier* står for forfatterens egen regning. Hel eller delvis gjengivelse av innholdet kan bare skje med forfatterens samtykke.

Redaktør: Rolf Tannes.

FORSVARSHISTORISK FORSKNINGSSENTER (FHFS) - THE RESEARCH CENTRE FOR DEFENCE HISTORY - conducts research from a contemporary history perspective on defence issues, Soviet studies, and strategic studies. FHFS is administratively attached to the National Defence College, and its activities are supervised by the Council for Defence History Research, composed of representatives from the Ministry of Defence, the Defence Command, the National Defence College, and the University of Oslo.

Director: Professor Olav Riste, D. Phil. (Oxon).

FORSVARSSSTUDIER - DEFENCE STUDIES - aims to provide a forum for research papers in the fields of defence history, Soviet studies, and strategic studies. The viewpoints expressed are those of the authors. The author's permission is required for any reproduction - wholly or in part - of the contents.

Editor Rolf Tannes.

Trykket hos Otto Falch A/S Distribuert gjennom Forsvarets Distribusjonssentral.

ISSN 0333-2470

Vendepunktet: våren 1953

Den 26. juni 1953 vedtok Stortinget enstemmig å bevilge betydelige midler til utbygging og modernisering av Norges tre militære bedrifter, Marinens Hovedverft (MH), Kongsberg Våpenfabrikk (KV) og Raufoss Ammunisjonsfabrikk (RA). Dette var første gang i etterkrigstiden at myndighetene var innstilt på å finansiere en mer omfattende satsing på innenlandsk militær industriell produksjon. Bevilgningen hadde en bred støtte i de politiske organer. Militærkomiteen hadde ikke bare enstemmig gått inn for utbyggingen, men også gitt klare signaler om at det hastet med å komme i gang med å modernisere bedriftene. Likeledes hadde både Forsvarsdepartementet og Industridepartementet støttet et utspill fra de militære bedriftene selv om behov for offentlige midler til en gjennomgående ekspansjon og modernisering.

Den positive holdningen til militærindustriell utbygging står i tydelig kontrast til det som hadde skjedd i etterkrigsårene fram til 1952. Da hadde myndighetene bare i beskjeden grad villet stille midler til rådighet for militærbedriftene og i liten grad vært opptatt av realisere de målsettinger planene hadde for den militære industrien, slik at den aktivt kunne være en del av norsk og alliert forsvarsplanlegging og beredskap.

Det spørsmålet denne studien reiser er hvorfor norske myndigheter endret sin politikk overfor militærindustrien i løpet av våren 1953. Studien vil drøfte i hvilken grad omleggingen var et resultat av ytre, internasjonale forhold, eller følge av forhold på den innenrikspolitiske arena. For å studere i hvilken grad norsk politikk på dette området var reagerende på amerikanske utspill og politikk, vil studien også berøre den amerikanske politikken overfor Europa generelt og Norge spesielt når det gjaldt å fremme militærindustriell produksjon. Jeg vil ikke gi noen fyllestgjørende drøfting av amerikansk politikk, dertil er kildetilfanget for begrenset, men antyde rammene for handlingsmulighetene for norske politikere og aktører. Mer sentralt i drøftingen vil vurderingen av norsk aktivitet for å hindre eller fremme norsk militær industri i årene 1949-53 stå.

Studiens første del tar opp amerikansk politikk og norsk reaksjon på denne ca 1949-51, en periode da både USA og Norge nedprioriterte militærindustri til fordel for alminnelig økonomisk vekst. Gradvis foregikk likevel en forskyving av tyngdepunktet i forholdet mellom disse områdene, og USA satset særlig fra 1951-52 i økende grad på militærindustriell opprustning i Europa. I del to drøftes omleggingsperioden med

en vurdering av norske politikeres og aktørers reaksjon på den endrede amerikanske politikken.

I studiens siste del vil norske myndigheters reaksjon på de amerikanske ønsker om militærindustriell ekspansjon bli vurdert og motivene bak omleggingen av norsk politikk nøyere drøftet. I denne del vil det bli lagt vekt på å beskrive hvordan norske aktører lyktes med å få Norge med i NATOs produksjonssamarbeid og med å skaffe midler til en modernisering og utbygging av våpenindustrien i Norge.

Dessuten vil det i avlutningen bli drøftet enkelte aspekter av virkningene av den nye produksjonen som ble satt i gang etter beslutningene i 1953. Det vil drøftes hvordan aktiviteten la et produksjonsteknisk grunnlag for videre militærindustriell drift ved KV; hvordan det kom i gang et samarbeid mellom norske militærindustrielle interessenter og utenlandske produsenter og innkjøpsmyndigheter; og i hvilken grad det utviklet seg et 'militærindustrielt brørskap' med interesse av å fremme militær industri.

Del I: Den nedprioriterte industri

USA: Støtte til militær eller sivil industri?

Den 14. mars 1949 sendte den amerikanske regjering en henvendelse til den norske ambassaden i Washington med forespørsel om hvilke typer materiell Norge var i stand til å produsere til eget militært forbruk dersom USA ga assistanse i form av penger eller råvarer.¹⁾ Bakgrunnen for forespørselen var at Norge ti dager tidligere hadde sendt sin første 'ønskeliste' om hva landet hadde behov for å få fra USA under det nyopprettede hjelpeprogrammet Mutual Defense Assistance Program (MDAP), der USA sa seg villig til å forsyne Vest-Europa med store mengder våpen og annet militærutstyr uten at det skulle belaste mottakernasjonenes militærbudsjetter.

Sannsynligvis ble de norske myndighetene forbauset over at svaret kom i form av en henvendelse om oppbygging av norsk militærindustri. En av de ideologiske hovedpilarene i det amerikanske våpenhjelpprogrammet hadde vært at militær opprustning ikke måtte komme i konflikt med den økonomiske gjenoppbygging av Europa. Amerikanerne hadde i drøftingene om våpenhjelp-programmet lagt vekt på at den økonomiske gjenreisningen av Europa skulle ha førsteprioritet. Dette var fundamentet for MDAP: Hjelpen ble gitt slik at europeerne selv kunne fortsette oppbyggingen av den sivile industri og økonomi i en tid med skjerpet internasjonal spenning og et politisk behov for opprustning. Dette ble klart understreket overfor den norske regjering: "Balance must be maintained between recovery and security in order that military measures do not defeat recovery objective and thus weaken rather than strengthen".²⁾

Vi kan i dette perspektiv se på MDAP som en fortsettelse av den støtteordning til Europas økonomi som de amerikanske myndighetene hadde stått for siden Marshall introduserte sitt hjelpeprogram i 1947. Bakgrunnen for USAs vektlegging av økonomisk gjenreising var flere, men først og fremst frykt for en krise i Europas økonomi ved en for rask opprustning. Det var små ledige ressurser i europeisk næringsliv, og en militær opprustning ville bety at en overførte ressurser fra sivil til militær sektor. Det var derfor stor skepsis bla i Forsvarsdepartementet om

det ville være riktig å prioritere europeisk våpenproduksjon. Den europeiske våpenindustrien måtte innpasses i nasjonenes bredere politisk-økonomiske målsetninger.⁴⁾

En økonomisk krise ville skape grunnlag for oppslutning om kommunistpartiene i Vest-Europa, særlig i Frankrike og Italia der disse partiene allerede var sterke. Den økonomiske støtten til Europa ble en støtte til kampen mot 'den indre fare', men dette var ikke tilstrekkelig eller hvert som den 'ytre fare' - Sovjetunionen - ble sett på som en potensiell trussel. Spørsmålet ble da hvordan en skulle bekjempe både 'den indre' og 'den ytre' fare; svaret på dette ble en dualistisk støttepolitikk til vesteuropeiske myndigheter, bestående av en sivil del, European Recovery Program (ERP, populært kalt Marshallhjelpen) og en militær del, Våpenhjelpen, (MDAP) som ble koordinert i et eget organ, Foreign Assistance Correlation Committee, (FACC). De amerikanske myndighetene så på kort sikt den 'indre fare' som den største utfordring, derfor fikk dette aspekt hovedvekt i den 'kalde krigens' første fase.⁴⁾

Økonomiens forrang framfor militær opprustning var tidligere blitt uttrykt internt i det sentrale organ som hadde med planlegging av våpenhjelp-programmet. I februar 1949 ble det sagt: "It is our policy that economic recovery must not be sacrificed to rearmament and must continue to be given a clear priority... rearmament expenditures and manpower diversion should not be permitted to bring about any serious reduction in the allotment of European resources to the recovery effort".⁵⁾

Amerikanske myndigheter gjorde dette synspunktet klart overfor norske representanter på et møte i USAs utenriksdepartement den 18. mai 1949 der de redegjorde for de amerikanske retningslinjene for eventuell økonomisk hjelp til økning av norsk egenproduksjon. USA kunne ikke gi detaljerte opplysninger siden loven ennå ikke var godtatt i Kongressen og en ikke hadde fått tilstrekkelige data fra NATO-landene til å utarbeide koordinerte planer. Det var en relativt liten del av MAPs 1,13 milliarder dollar som skulle brukes til økonomisk støtte til deltakerlandenes egen militære produksjon. USA understreket: "Hovedhensynet var at denne økning av den militære produksjon ikke måtte gripe inn i den økonomiske gjenreising, som måtte gå foran". Hjelpen skulle i hvert fall det første budsjettåret brukes til "retooling", det ville si til modernisering og effektivisering av allerede eksisterende industri. Det var ikke meningen å gi hjelp til nyetablering av militær industri, men dette ville bli overveiet senere.⁶⁾

Disse holdningene kom også klart fram i den videre prosess med hjelpeprogrammet gjennom utarbeiding av lovverket som kom til å være utgangspunkt for politikken. I lov av 5. august 1949 het det at : "The Congress recognizes that economic recovery is essential to inter-

national peace and security and must be given clear priority. The Congress also recognizes that the increased confidence of free people in their ability to resist direct or indirect aggression and to maintain internal security will advance such recovery and support political recovery".⁷⁾ Økonomiens forrang foran militær opprustning utgjorde således en ideologisk hovedpilar i de amerikanske hjelpeprogrammene overfor Europa fram til omkring 1951.

Den andre ideologiske hovedpilar i våpenhjelpprogrammet var det amerikanske krav om gjensidighet - hjelpen skulle være 'hjelp til selvhjelp'. Dette var formuleringer som hadde gått igjen i amerikansk politikk overfor Vest-Europa i etterkrigstiden. I dette lå at amerikanerne stilte forventninger til at europeerne selv iverksatte tiltak som viste at de var villige til å yte noe for å sikre sin egen økonomiske vekst eller militære sikkerhet.⁸⁾

I FACC hadde en fra februar-mars 1949 sett nødvendigheten av at Europa styrket sin militærindustri. Dette hadde både et kortsiktig og langsiktig siktemål. I det lange tidsperspektiv kunne Europa på den måten bli mindre avhengig av amerikansk militær assistanse, og i det korte perspektiv var det en forutsetning at europeerne selv sørget for å reparere og vedlikeholde det materiell som de fikk gjennom MDAP. En synes i utgangspunktet å være klar over at våpenhjelpen ville ha langsiktige virkninger for de europeiske landenes forsvarsbudsjetter gjennom å stille økte krav til spesialister på personellsiden og til vedlikehold og reparasjon på materiellsiden. Dette var noe som USA ikke ville eller kunne påta seg, men som var nødvendig for å utnytte materiellet fra våpenhjelpen effektivt.⁹⁾

Ikke alle i USA var enige i at militær opprustning og økonomisk vekst var motstridende målsettinger. Det ble av enkelte sentrale personer hevdet at opprustningen ville styrke den europeiske økonomien - om enn på en indirekte måte. F.eks mente presidentens spesielle representant for økonomiske spørsmål i Europa, Averall Harriman, at den militære oppbygging ville skape en sterkere selvtillit i Europa ('inspire the confidence') noe som han mente var grunnleggende for en vellykket økonomisk gjenreising. Det sivile hjelpeprogrammet European Recovery Program (ERP) kunne ifølge Harriman bare bli en suksess med militærhjelp som understøttelse.¹⁰⁾

De amerikanske myndighetene mente at det var viktig at en så snart som mulig fikk inn elementer i MDAP som ga uttrykk for at europeerne selv ytte noe ekstra til sitt eget forsvar, ellers fryktet de at det ville være vanskelig å få dette inn som et politisk element når MDAP var vel igangsatt.¹¹⁾ Gjensidighetsaspektet i avtalen ble understreket og i noen grad konkretisert av amerikanerne i drøftelsene med de enkelte euro-

peiske nasjonene for mars 1949. USA la vekt på at den nye hjelpen ikke var noe 'lend-lease'-prosjekt som under andre verdenskrig, men et koordinert program der hver deltaker skulle yte så mye som mulig i form av personell, ressurser eller produksjonskapasitet. Dette *kunne* føre til noe økning i forsvarsbevilgningene og en omlegging av gjenoppbyggingsprogrammene i Europa, og amerikanerne var derfor raske med å understreke at dette ville bli motvirket gjennom styrking av den europeiske selvfolelse.¹²⁾

Konkret ble resultatet våren 1949 at FACC gikk inn for at en del av de planlagte midlene til militær støtte av Vest-Europa burde gis som støtte til en modernisering av den europeiske militærindustrien. Det var disse midlene som fikk betegnelsen Additional Military Production (AMP) programmet og som var det første vage uttrykk for at USA kunne tenke seg en sterkere militærindustri i Europa. Men det er sterk grunn til å understreke at AMP programmet var meget begrenset og ikke la noe grunnlag for en omfattende opprustning av europeisk militærindustri. I begynnelsen av mars 1949 ser det ut til å avtegne seg hvilke krav USA ville stille til Europa for å kunne akseptere programmet som 'gjensidig hjelp'. I forhandlingene med Frankrike ble det lagt vekt på 'a steady, if moderate, expansion of their production of arms and equipment. This would be an evidence of mutual aid and self-help.' For at dette ikke skulle få negative virkninger for europeisk økonomi ville USA se på mulighetene for "furnishing some funds to aid in covering additional dollar costs involved in projects for additional European production ...". Flere land ble derfor bedt om å sende en oversikt over hva de kunne yte i form av økt militær produksjon fram til midten av 1950.¹³⁾

I Kongressen var det imidlertid betydelig skepsis til at USA skulle gi assistanse til oppbygging av europeisk militærindustri, noe som kom tydelig fram i arbeidet med loven om våpenhjelpprogrammet. Utenriksministeren forsøkte å berolige Kongressen i sin presentasjon av MDAP i Senatet: "Part of the dollar aid we alone can provide can be used to increase military production in Western Europe, however, without retarding economic recovery. Certain facilities for military production not in use now because of lack of tools or materials that must be bought with dollars can be activated ... One effect of this procedure will be to reduce the amount of aid required from this country in the future. Future requirements of military assistance to the European countries also will be reduced by the supply, under the program now recommended, of many capital items that will not have to be renewed in peacetime".¹⁴⁾

Senatkomiteen som behandlet saken var ikke opptatt av dette langsiktige perspektivet, men vektla den kortsiktige betydning av militær produksjon i Europa: "The repair, overhaul, and modernization of mi-

litary equipment is a highly specialized field and requires technical skill of the highest order. Similarly, the operation and maintenance of modern equipment, and the technique of its employment, require highly trained personnel. The committee therefore felt that any material furnished would be wasted if provision were not made at the same time to insure that our technical know-how in this field were made available".¹⁵⁾ Rapporten la likevel til at en mulig effekt kunne bli at en sterk militærindustriell oppbygging ville hemme den økonomiske utviklingen i Europa.¹⁶⁾ Forslaget om å støtte militærindustriell ekspansjon gjennom Additional Military Production (AMP), slik dette var foreslått, mente senatkomiteen var av så lite omfang at det ikke ville ramme den sivile økonomien på noen måte.

I den endelige utforming av loven ble det lagt vekt på at den militære hjelpen ikke måtte brukes til militærindustriell oppbygging. Ingen av midlene fra MDAP eller ERP skulle kunne brukes til

- a) bygging av militærindustrielle fabrikker utenfor USA eller anskaffelse av maskiner eller utstyr ('unntatt machine tools');
 - b) betaling for vedlikehold av slike fabrikker;
 - c) kompensasjon for nedgang i militær eksport som følge av MDAP.
- Kongressen la derfor trange grenser for hvor mye støtte de europeiske militærfabrikkene kunne få.¹⁷⁾

Selv om hovedperspektivet var at europeisk økonomi måtte få førsteprioritet, var det ved inngangen til 1949 også klart at MDAP skulle inneholde elementer av motytelser fra europeisk hold - motytelser i form av økt styrking av nasjonale forsvarsressurser. Utformingen av programmet måtte derfor skje i spenningen mellom disse prinsippene: Den militære opprustning måtte ikke skade Europas gjenoppbygging, men europeerne måtte likevel yte 'noe' til sitt eget forsvar også i form av egenproduksjon av militært utstyr foruten reparasjon og vedlikehold av slikt utstyr. Dette 'noe' skulle være avpasset slik at det kunne både forsikre den amerikanske opinion og samtidig ikke skade europeisk økonomi.

Denne skissen av enkelte aspekter ved USAs syn på MDAP og europeiske motytelser antyder de ytre politiske forholdene som norske myndigheter skulle forholde seg til. Hvordan var norske myndigheters holdning til bygging av militærindustri og hvordan forholdt Norge seg til MDAPs muligheter for støtte til militærindustriell modernisering?

Norge: Nedprioritering av militærindustrien?

Norske myndigheters politiske prioriteringer skilte seg i den første etterkrigstiden ikke mye fra det amerikanske syn på forholdet mellom økonomisk vekst og militær opprustning før 1951. Økonomisk vekst og gjenreising skulle ha fremste prioritet. Dette ble klart understreket i den første planen for gjenreisingen av det norske forsvaret i 1946 og det er grunn til å understreke at denne prioriteringen ble opprettholdt i årene som fulgte: "Så meget er imidlertid klart at det ikke går an å slå inn på en forsvarspolitik som legger vesentlige hindringer i veien for nyreisningen av landet".¹⁸⁾ Den samme argumentasjon gjenfinnes i Innstillingen fra Forsvarskommisjonen av 1946, som ble lagt fram høsten 1949, om forholdet mellom forsvaret og økonomien. Der ble det understreket at det var iboende motsetninger mellom sivile og militære formål: "Arbeidskraft, produksjonsmidler og varer som brukes i det militære forsvaret ... (kan) ikke samtidig brukes til andre formål. Forsåvidt vil Forsvarets virksomhet måtte begrense de realøkonomiske muligheter for virksomhet på andre områder, og denne begrensningen blir sterkere jo videre ramme som blir lagt for forsvarets virksomhet".¹⁹⁾

På tross av dette overordnede perspektivet ble norske myndigheter i løpet av årene 1948-50 tvunget til å oppprioritere satsingen på de militære styrker, noe som innebar en potensiell konflikt med regjeringens økonomiske målsettinger. I første omgang dreide opprustningen seg om ekstra bevilgninger våren 1948 som en reaksjon på den internasjonalt mer spente situasjonen. Regjeringen mente at den heving av beredskapen som var nødvendig, ikke ville være av kortsiktig natur, men måtte ventes å vare ved. Dermed ville en kunne vente en permanent heving av forsvarsbevilgningene.²⁰⁾

Opprustningen skapte et spesielt økonomisk problem. I likhet med de fleste andre land fikk også Norge redusert sine valutareserver kraftig i løpet av 1947, noe som skapte store problemer for import av militært utstyr siden Norge var fullt ut avhengig av import for å dekke forsvarets behov.²¹⁾ Opprustningen kom derfor nettopp til å stille problemet om avveining mellom militær opprustning eller økonomisk vekst klart i fokus: "Skal det skapes beredskapslagre, må det derfor i hovedsaken skje ved en omlegging fra produksjon og forbruk til beredskapslagring". Denne omprioriteringen av landets forbruk fra sivile til militære formål ble et politisk problematisk spørsmål. "Statsministeren må ... allerede på det nåværende tidspunkt gi uttrykk for at mulighetene er meget begrenset", mente Einar Gerhardsen i 1948.²²⁾

På tross av valutaproblemene tok norske myndigheter i 1948-49 ikke

reelt opp spørsmål om bevilgninger til opprustning av de militære bedriftene i noe omfang. De langsiktige målsettingene for militærindustrien var blitt trukket opp i planen for den første gjenreisningen av forsvaret i 1946. Der ble det sett på som ønskelig å bygge en rekke nøkkelbedrifter med ansvar for hver sin sektor av militære leveranser; artilleri, håndvåpen, ammunisjon, raketter og flybomber, torpedoer og miner og skip. Helst burde det være to nøkkelbedrifter av hvert slag som var plassert i hver sin landsdel. Nøkkelbedriftene skulle ha et nettverk av underleverandører knyttet til seg.²³⁾

Argumentasjonen for en nasjonal rustningsindustri i de første etterkrigsårene var ikke økonomisk, men sikkerhetspolitisk. Som en alliansefri nasjon var det nødvendig med en sterkere militærindustri for at nøytraliteten skulle oppfattes som reell og kunne gi tilførsler til krigføringen i alle fall i krigens første fase. Landet kunne ikke, som i 1940, stole fullt ut på at den nasjonen som var hovedleverandør av materiell i krigstid ville bli Norges allierte i krig, selv om en kunne ha et håp om dette. Norge trengte en egen militærindustri for å være sikre på å kunne føre kamp mot en eventuell fiende.²⁴⁾

I 1948-49 var både den økonomiske og den sikkerhetspolitiske situasjonen ulike forholdene i 1946: Valutamangelen var blitt *det* sentrale økonomiske problem, men samtidig var det stilt spørsmålsteget ved den norske alliansefriheten. Det var åpninger både for et atlantisk samarbeid og et skandinavisk. Norge valgte Atlanterhavspakten i april 1949 og historikere har lagt vekt på at USA's utspill om at bare medlemsland i pakten ville kunne være garantert militær assistanse - i form av våpen i fredstid - var viktig for valget.²⁵⁾ Økonomiske forhold hadde prioritet i norsk politikk og ble derfor også en viktig faktor for å påvirke valget av alliansepolitikk. I vår sammenheng skal det trekkes fram at antydninger om våpenhjelp fra USA også fikk en sekundær betydning: Betydningen av en nasjonal militærindustri ble mindre.

I mars 1949 var det således avklart at de militær-økonomiske problemene ville bli annerledes enn forventet i 1947-48. Valutaproblemene ville ikke bli så store, det sentrale ville være virkningene på arbeidsmarkedet. Derfor kom den politiske debatten til å dreie seg om verneplikts-tiden, og spørsmålet om oppbygging av landets militære industri kom ikke på dagsorden. For politikerne og administrasjonen i Forsvars- og Industridepartementet var likevel ikke spørsmålet om en norsk militærindustriell utbygging ute av verden. På samme måte som det på amerikansk side ble lagt vekt på at mottakerlandene måtte være i stand til å vedlikeholde og reparere - og muligens produsere reservedeler - til gavnene gjennom MDAP, på samme måte var norske myndigheter seg bevisst behovet for en modernisering av de militære bedriftene for å ta seg av disse oppgavene.

Additional Military Production og Norge

Den 4. mars 1949 sendte Norge inn forespørsel om hva landet ønsket å få form av militært utstyr gjennom MAP. Dette var bare dager før FACC framla et omarbeidet forslag til MDAP-budsjett i forhold til et forslag fra Joint Chiefs of Staff (JCS).²⁶⁾ I dette budsjettet fikk for det første Norge og Danmark langt større summer i generell våpenhjelp (økning fra 48,8 til 81,65 mill US dollar for Norges vedkommende), og viktig i vår sammenheng var det at FACC gikk inn for å yte 200 mill US dollar til "Financing of Additional Military Production in Europe". Dette var nytt i forhold til tidligere planer og heller ikke JCS hadde foreslått midler til dette formål.²⁷⁾ FACC mente at \$200 mill ville føre til at Vestunionen og Italia kunne produsere militærutstyr til det dobbelte av denne verdien.²⁸⁾

Hvilke målsettinger hadde norske myndigheter med å utnytte AMP-programmet? Et svar på dette kan antyde det politiske ambisjonsnivået for norsk rustningsindustri ved inngangen til 1950-tallet. Det dokument som klarest forteller om norske mål for en militærindustriell utbygging i 1949 er Forsvardepartementets svar til USA på forespørselen fra 14. mars. Svaret kom i en utredning 30. april om 'Possibilities for production of military equipment etc. in Norway'.²⁹⁾ Hovedtendensen i rapporten var at Norges muligheter til å øke den militære produksjonen på kort tid var meget begrenset. Det ble vist til at det norske forsvaret hadde bedrifter som bare kunne produsere:

Mindre håndvåpen og artilleri (Kongsberg Våpenfabrikk)

Ammunisjon (Raufoss Ammunisjonsfabrikk)

Skip (Marinens Hovedverft)

Sjøminer (Marinens Minevesen)

I tillegg kom at den sivile industri var lite utviklet for å framstille moderne militært utstyr og at landet hadde en sterk mangel på både teknisk utstyr og faglært arbeidskraft.

Forsvarsdepartementet tok i sin analyse utgangspunkt i balansen som skulle gjelde mellom økonomisk gjenreising og opprustning. USA hadde gjennom Marshall-programmet krevd at europeiske land måtte bedre sin handelsbalanse, dvs øke eksporten, og Norge hadde prioritert dette gjennom oppbyggingen av kapitalintensiv eksportindustri, noe som sammen med de økte militære bevilgningene fra 1948 hadde ført til "a very heavy strain on the country's total resources and on its finances". Deretter fulgte kronargumentet som en visste ville være et avgjørende argument i USA for ikke å presse Norge til å ekspandere den militære industrien: Ekspertene var enige om at økt militær aktivitet ikke kunne

foretas uten at dette ville redusere den økonomiske gjenoppbyggingen eller den finansielle stabiliteten som landet så langt hadde lykkes med å opprettholde.³⁰⁾

Svar-rapporten var relativt dramatisk i sin beskrivelse av den antatte økonomiske virkning av en eventuell mindre militærindustriell oppbygging. Dette er særlig påfallende dersom vi sammenholder det med det de norske myndighetene ventet ville bli virkningen av den mer omfattende generelle opprustning. Det siste ble drøftet f.eks. i nasjonalbudsjettet som var lagt fram i januar 1949.³¹⁾ Dette antyder at regjeringens strategi var å få så mye i våpenassistanse som mulig fra USA, uten å måtte gi så store motytelser som en på dette tidspunkt fryktet kunne bli resultatet.

Likevel, noe måtte den norske regjering vise seg villig til å gjøre for å tilfredsstille de amerikanske myndighetene. Det ble derfor gjort oppmerksom på at norske bedrifter selv kunne produsere enkelte av de produkter som Norge hadde bedt om på sin liste over gaver gjennom MDAP. Dette kunne imidlertid bare skje dersom noen av de etablerte militære bedrifter kunne få tilført moderne produksjonsutstyr fra USA. De var dels gammeldagse og dels fullstendig nedbombet under andre verdenskrig, men de hadde stort sett en velkvalifisert arbeidsstokk. Sivil industri kunne dessuten levere enkelte produkter: telekommunikasjoner, eksplosiver, tekstiler, lær. Også dette forutsatte at Norge fikk stilt dollar til disposisjon til innkjøp av råvarer og kapitalutstyr.³²⁾

Planene i forslaget fra den amerikanske regjeringen var ikke mer enn en oppfølging av beslutninger eller initiativ som allerede var kommet tidligere når det gjaldt satsing på disse bedriftene. Både 3-års planen fra 1946, Stortinget i 1947 og Forsvarskommisjonen hadde gitt klart uttrykk for at en ønsket å modernisere KV og RA og bygge opp igjen Marinenes Hovedverft.³³⁾ Å føre denne moderniseringen opp på AMP-budsjettet ville derfor utelukkende føre til norsk valutabesparelse i forhold til tidligere planer. Det samme kan hevdes om ekspansjon av sivil industri, denne ville passe godt inn i den generelle industripolitikken til Arbeiderpartiet.

En reell norsk motytelse mot MDAP-hjelpen ville derfor være oppretting av nye produksjonsbedrifter. Også dette ble drøftet i rapporten til de amerikanske myndighetene. Forsvarsdepartementet fant det prinsipielt ønskelig å opprette nye fabrikker, både fra et norsk og et generelt synspunkt. Mulighetene for å etablere ny produksjon innen budsjettåret 1949-1950 var imidlertid små. For å vise sin interesse hadde en likevel undersøkt to mulige framtidige produksjonsbedrifter. Den ene lå i Sauda der tyskerne under krigen hadde reist en militærfabrikk som ikke var kommet i bruk. Amerikanske maskiner og råstoff kunne være utgangspunkt for å starte opp med 700 arbeidere og 100 funksjonærer på

relativt kort tid med kostnader på ca 2,1 millioner dollar. Det andre alternativet var å bygge i Trøndelag fordi det der var ledig arbeidskraft og fordi beliggenheten av strategiske grunner var god. Planen var en fabrikk i samme størrelsesorden som i Sauda. Som en tredje plan hadde Forsvarsdepartementet lagt planer for en fabrikk for moderne eksplosiver til en kostand på 1 million dollar.

Hvordan skal vi tolke de løse planene om de tre nye fabrikkene - var de genuine uttrykk for departementets ønske om økt militærindustriell produksjon eller så de utspillet som minimumstiltak for å sikre maksimal støtte fra USA gjennom MDAP? Et svar kan antydes gjennom grundigheten i utredningen. For KV, MH og RA var det satt av 6 sider til hver; for Sauda-fabrikken 6 sider og for eksplosivfabrikken og Trøndelag-fabrikken 8 linjer til sammen. Det kan være et argument for å hevde at dersom det overhodet var snakk om nyetablering av militærindustriell produksjon i Norge, var FD innstilt på å starte opp i Sauda der fabrikken allerede sto klar. Det påfallende våren 1949 var det sammenfall som fantes mellom amerikanske og norske ønsker om militærindustriell ekspansjon i Norge. Norske myndigheter mente allerede for det var helt klart hva den amerikanske politikken ville bli at en først og fremst ønsket en modernisering av de gamle militærfabrikkene. Dette var det samme som amerikanerne kom til å kalle 'retooling' og som ble det sentrale begrep i AMP programmet.³⁴⁾

Bilaterale forhandlinger om AMP-hjelp

Med Norges svar på USAs utspill kunne forhandlingene om støtte til norsk militærindustri ta til. En hovedlinje i forhandlingene i 1949 var at amerikanerne var tilbakeholdne med å gi tilsagn til oppbygging av norsk militær industri. Selv om de to landenes prinsipielle vurderinger falt sammen, ser det ut til at norske myndigheter var noe mer ivrig enn amerikanerne etter å trekke - amerikanske - midler inn i denne sektoren.

Fra norsk side ble det allerede på det første møte med State Department 12. mai 1949 argumentert med at de norske våpengrenene trengte betydelige mengder tilførsler av ammunisjon og våpen, særlig våpenløp og kanonrør, også i fredstid. Dessuten var det nødvendig med kapasitet til vedlikehold av marinens skip og utstyr. Uten egenproduksjon av disse typer materiell ville Norges små krigsreserver være avhengig av tilførsel utenfra selv etter kortvarige kamper. Norske myndigheter satte likevel klare begrensinger for hva produksjonen skulle omfatte: "It is

only contemplated to supply by own production the regular needs for up-keep for the most current types of arms and ammunition". Dette kunne være et reelt uttrykk for norske målsettinger, men også utslag av realisme i forhandlingene. USA ville neppe gå med på større støtte.³⁵⁾

Allerede kort tid etter andre verdenskrig ble ammunisjonsproduksjonen prioritert gjennom at Raufoss Ammunisjonsfabrikk fikk noe bevilgninger til modernisering mens de andre fabrikkene i liten grad fikk tilført offentlige midler. Norsk politikk var således at anskaffelser av tyngre materiell burde skje gjennom import, mens Norge selv måtte ha kapasitet til å levere ammunisjon og 'forbruksmateriell' i en eventuell konflikt. Dette var en vurdering av hvilken type militær produksjon som var egnet for Norge som vedvarte fram til 1953. Spørsmålet før 1949 var hvor innkjøpene av tyngre materiell skulle finne sted, men den nye amerikanske politikken fra 1949 resulterte i at spørsmålet fra da ble hvilke typer amerikansk materiell som burde anskaffes.³⁶⁾

De norske representantene viste til at valg av våpentyper ville ha avgjørende betydning for hva slags 'forbruksvarer', f.eks. rør og ammunisjon som Norge skulle produsere selv. Før dette var bestemt hadde det liten hensikt å starte opp ny industri i Norge. Hva slags standard NATO skulle legge seg på ble derfor et sentralt poeng i forhandlingene med USA om utbygging av militærindustri gjennom AMP. Norge hevdet at en til en viss grad hadde stoppet innenlandsk produksjon av militært materiell "i påvente av en standardisering av deltakerstatenes militærutstyr". Dette, ble det hevdet, var bakgrunn for at Norge heller ikke som alliansefri hadde startet noen våpenindustri: Landet ville uansett være avhengig av tilførsel av våpen utenfra under krig, og egenproduksjon måtte derfor være harmonert med potensielle allierte under krig. Og en harmonisering mellom innenlands produserte og importerte våpen var av stor betydning for krigsevnen.³⁷⁾

Norske myndigheter kunne tenke seg å bygge opp igjen kapasiteten fra mellomkrigstiden for viktige leveranser av ammunisjon. Oberst Sæbø som ledet den norske delegasjonen som forhandlet om våpenassistanse, understreket at Norge før 1940 hadde produsert ammunisjon for eksport, men for å gjenoppta denne var det nødvendig med en modernisering, en 'retooling', fordi maskinparken var blitt nedslitt under andre verdenskrig. Norske myndigheter hevdet at maskinmangelen skapte en alvorlig 'flaskehals' i norsk militær produksjon. En 'retooling' kunne derfor gi store gevinster i form av økt produksjon.³⁸⁾

De norske myndighetenes primære målsetting i forhandlingene var å få midler til modernisering av KV og RA og en gjenoppbygging av Marinens Hovedverft: Dette ville dekke de oppgavene som ble trukket opp som viktige for Norge i mai 1949. Det gjaldt ammunisjon fra RA, løp til håndvåpen fra KV og reparasjon av marineskip ved MH. Det var derfor

viktig for Norge å få definert gjenoppbyggingen av MH og Marinens Torpedofabrikk som 'retooling' og ikke nybygg.³⁰⁾ Fra norsk perspektiv ville en ekspansjon av de militære fabrikker være et bidrag til den generelle opprustning av NATOs nordområde og samtidig en mulighet til å få amerikanerne til å interessere seg i sterkere grad om denne regionen. Norges forhanslingsopplegg ser ut til å ha lykket godt for USA så med forståelse på de norske ønskene om å gjenoppbygge bedriftene, og aksepterte dette som spesialtilfeller av 'retooling'.

Amerikanerne anså spørsmålet om å øke deltakerlandenes egen militærproduksjon som et bilateralt anliggende. Forhandlingene med Norge gjenspeiler likevel at de hadde et multi-nasjonalt, dvs et europeisk perspektiv for sine planer også med AMP. På det økonomisk-ideologiske plan kan vi lett finne et tradisjonelt amerikansk syn på effektivitet: konsentrasjon av produksjonen i store enheter ville gi best mulig utnyttelse av knappe ressurser. Hovedspørsmålet var å få avgjort hvilke typer av materiell de enkelte deltakerlandene raskest, billigst og mest hensiktsmessig kunne bidra med til fellesskapets militære beredskap. Amerikanerne var i denne første fase mest opptatt av å samle inn informasjon om landenes produksjonskapasitet og priser.

I en slik overordnet tankegang ville det ikke være hensiktsmessig å gå i gang med produksjon av materiell i små kvanta i Norge når det i andre land fantes et masseproduksjonsapparat som kunne utnyttes rasjonelt. Norge var derfor allerede i utgangspunktet nedprioritert i USAs plan, og amerikanerne mente at Norge burde anskaffe det meste av det som trengtes fra andre land. Ut fra amerikanernes synspunkt kunne likevel Norge få midler til utbygging dersom industrien var i stand til å produsere rimeligere enn konkurrentene. For eksempel kunne det bli aktuelt å bygge skip og muligens produsere noe annet i Norge. Det ville være opp til norske myndigheter å påpeke de muligheter som forelå.

Økonomiske hensyn ble i de amerikanske planene satt opp mot strategiske overveielser. I enkelte tilfeller kunne USA tenke seg å støtte militær produksjon i Norge selv om dette ikke var den økonomisk sett mest hensiktsmessige lokaliseringen. Det kunne være av avgjørende betydning at produksjonsaneleggene lå geografisk spredt, og det kunne for enkelte typer militært 'forbruksmateriell' være uforvarselig at enkelte medlemstater i NATO ble henvist til import. Dette innebar en prioritering av 'forbruksvarer' for reisingen av norsk militær industri, det ville i praksis si ammunisjon, intendanturmateriell og muligens håndvåpen og våpenløp - noe som falt sammen med de norske myndighetenes egne ønsker.

Amerikanerne var skeptiske til å etablere militær produksjon i Norge i 1949, og norske myndigheter var heller ikke særlig interesserte i å presse frem denne type industri på det tidspunkt. Norske representanter

la vekt på at det hadde liten hensikt framstille militært materiell i Norge for NATO hadde utarbeidet en plan for standardisering av våpen og ammunisjon, mens amerikanerne ikke fant at Norge hadde en militærindustri som var tilstrekkelig attraktiv. Den amerikanske politikken var at hvert land skulle dekke sine egne spesialiserte behov, og de mente at Norges militærbedrifter burde finne fram til produkter som det norske forsvaret hadde bruk for og som ikke ble framstilt av andre NATO-land.

På norsk hold var en fullstendig klar over den reserverte holdning som amerikanske myndigheter hadde til oppbygging av en norsk militærindustri og en aksepterte at det bare ville være mulig å få sterkt begrensede midler til de norske forsvarsbedriftene.⁴⁰⁾ Den første fase i forhandlingene mellom USA og Norge om modernisering av norsk militærindustri ga klart uttrykk for amerikansk skepsis til nødvendigheten av ekspansjon av denne delen av norsk industri.

I denne fasen av 'den kalde krigens' opprustning sto fortsatt økonomisk vekst som den overordnede målsetting, både i norsk og amerikansk politikk. Dette kom tydelig fram i et internt notat fra Forsvarsdepartementet på nyåret 1950 som omhandlet en forespørsel fra ECA angående blant annet de militære bedriftene: Her ble det hevdet at sett fra norsk synspunkt var hjelpen til moderniseringen av eksisterende militære bedrifter av stor betydning. Disse bedriftene hadde en stor fagkært arbeidsstokk, men produksjonen var relativt lav på grunn av foreldet utstyr. Forsvarsdepartementet oppfattet at ECA var engstelig for at moderniseringen av norsk militærindustri ville føre til økt belastning på arbeidsmarkedet. Det var antydning at Horten og Kongsberg ville trenge 600 "semiskilled" arbeidere dersom moderniseringsprogrammet skulle gjennomføres. FD-notatet understreket at kjernepunktet i tankegangen vedrørende moderniseringen av de militære bedrifter nettopp var at den eksisterende arbeidsstokk gjennom moderniseringen skulle kunne yte en større produktiv innsats. Det var ikke tale om noen utvidelse. Stortinget hadde uttrykkelig fastsatt at gjenoppbyggingen av marinens bedrifter i Horten skulle ta sikte på en effektiv utnyttelse av den eksisterende arbeidskraften på ca 1000 personer. Dersom bedriften ønsket en utvidelse ut over dette ville det være i konflikt med Stortingets forutsetninger.⁴¹⁾

Forsvarsminister Jens Chr. Hauge poengterte på samme tid at hjelpeprogrammet baserte seg på at det militære hjelpeprogrammet ikke skulle skade den økonomiske gjenreising, som hadde førsteprioritet. Han ønsket å få til en koordinering av programmene mellom Forsvarsdepartementets Direktorat for Samordning av Forsvarets anskaffelser (SOD) og Handelsdepartementets Direktoratet for økonomisk forsvarsberedskap. Med dette som utgangspunkt kan det være grunn til å hevde at likheten

mellom norsk og amerikansk politisk målsetting i denne perioden var påfallende og at forskjellene var av marginal natur.⁴²⁾

AMP midler til norsk militærindustri

I en stortingsproposisjon i 1952 ble det gitt en oversikt over hva norske bedrifter hadde fått i støtte gjennom AMP.⁴³⁾ Oversikten illustrerer godt både prioritering mellom bedrifter og produksjon og det beskjedne omfanget som programmet hadde for norske bedrifter.

Ved utgangen av 1951 hadde Norge gjennom programmet fått hjelp fra USA i form av maskiner, råmaterialer og teknisk assistanse på grunnlag av følgende inngåtte avtaler:

Marinens Hovedverft	maskiner for	\$	272.500 (ca 1,95 mill kr)
Kongsberg Våpenf.	"	\$	74.000 (ca 532.800 kr)
	stål	\$	18.000 (ca 125.000 kr)
	tekn. ass.	\$	3.000 (ca. 21.000 kr)
Raufoss Ammunisj.	maskiner	\$	2.695.000 (ca 25 mill kr)
	kopper	\$	410.000 (3,5 mill kr)

For Kongsberg Våpenfabrikks tilfelle fikk fabrikkens midler til å oppjustere produksjonen av riflepiper. Bakgrunnen var at Norge og USA var blitt enige om at Norge skulle gå over til amerikansk kaliber på håndvåpen. Norge hadde store mengder tyske Mausergevær med 7,92 mm kaliber og det ble besluttet å konvertere disse til den amerikanske standard på 7,62 mm. Til håndvåpenpiper trengs høykvalitets spesialstål som KV var avhengig av å importere enten fra Sverige eller USA, og USA forsynte KV med 100 tonn til produksjon av pipene. I tillegg kom amerikanske maskiner til modernisering av driften som skulle bli levert i løpet av første halvår 1952. Som vi kan se ut av tallene, var KV langt fra prioritert blant de tre militære fabrikkene. Den fikk langt mindre midler enn både Marinens Hovedverft og Raufoss Ammunisjonsfabrikk.

Det var sistnevnte bedrift som fikk det aller meste av den amerikanske støtten til norsk militærindustri i 1950 og 1951 gjennom AMP. RA fikk ca 28,5 millioner kroner mens KV og MH til sammen måtte nøye seg med omlag 2,6 millioner kroner. Dette antyder at ammunisjonsleveranser hadde den absolutte - og eneste prioritet - i USA når det gjaldt hva som burde bli produsert i Norge. Hensikten med støtten var at RA skulle øke sin produksjon av ammunisjon til håndvåpen og artilleri.

For RA betød AMP-assistansen en betydelig modernisering av bedriften med et stort antall nye maskiner. Det var ved inngangen til 1952

bestilt 194 maskiner fra USA og 110 fra Frankrike som skulle bli levert i løpet av tredje kvartal 1952. RA hadde dessuten fått tilbud om produksjonsmessig assistanse i årene 1951-53, både for å kunne utnytte råvarene bedre og for å kunne foreta produksjonstekniske forbedringer for å høyne kvaliteten på ammunisjonen til håndvåpen og artilleri. I tillegg var det foreslått at bedriften burde ta opp produksjon av ammunisjon til middelstunget skyts.

Marinens Hovedverft ble fra 1949 modernisert og gjenoppbygd, et anleggsarbeid som i stor grad skjedde med norske midler. AMP ga derimot støtte til gjenoppbyggingen av maskinparken - i hvert fall i en viss utstrekning med leveranser til en verdi av omlag 25 millioner kroner. Maskinene skulle bli levert i løpet av 1952.

Det var tidlig i forhandlingene med USA påpekt at Norge hadde behov for vedlikeholdskapasitet for marinen. Dette var hovedbegrunnelsen for å søke om støtte til MH. I tillegg kom at norske skipsverft skulle bygge 5 minesveipere for den norske marine. Den amerikanske regjering hadde bevilget (foreløpig 1/1-52) \$5.061.000 til dette formålet. I St.prp. 57 1951 ble det avsatt 10 mill kr til bygging av skrog, og skipene var ventet ferdig ved utgangen av 1953.

Dette var de prosjektene som enklest kunne gå inn i 're-tooling' konseptet. Likevel kom den amerikanske hjelpen til å føre til ny militærindustri i tillegg til de tre 'gamle' fabrikkene. Begge prosjektene hadde sin bakgrunn i den tekniske forskning som hadde funnet sted i landets eneste militærtekniske forskningsinstitutt, FFI. På bakgrunn av forskningsresultater fra britisk krigsforskning hadde FFI utarbeidet et radiolinksystem, og siden det norske telekommunikasjonsvesenet var dårlig utbygd besluttet USA å støtte et prøveprosjekt som skulle bygge et radiolinkanlegg mellom Stavanger og Bergen. USA bevilget \$22.000 til dette i 1950 og arbeidet skulle fortsette til 1952 da det var forventet ferdig. Dette var en noe annen militærindustriell støtte. Det var i hovedsak støtte til forsknings- og utviklingsarbeid med sikte på senere produksjon. Denne støtten skulle etter noen år føre til etablering av ny militær industri gjennom NERAs salg av radiolinkutstyr.

USA ga også støtte til framstilling av annet kommunikasjonsutstyr. Simonsen Radio A/S skulle produsere bærbare radiosett som USA bevilget \$15.000 til. Av beredskapsbevilgningene var det avsatt 3 mill kr til anskaffelser av slike anlegg og radiosettene skulle være ferdige og klare til salg innen tredje kvartal 1952.

En tredje type militærindustri som USA støttet i Norge var produksjon av intendanturmateriell: Til heimevernet ble det kjøpt 110.000 feltuniformer i bomull, 15.000 par støvler og 15.000 kapper. Den amerikanske regjering bevilget \$1.662.000 til dette, det aller meste i form av råvarer. Dessuten fikk Hærens intendanturverksteder \$14.000 i maski-

ner. Den norske stat finansierte innkjøpene med 3,175 millioner kroner i 1951 og 5 millioner kroner i 1952.

AMP programmet kan sies å ha aktivisert en hendoende norsk militærindustri, men bare i beskjeden grad. Støtte til norsk industri under dette programmet var så liten at den alene ikke kunne få noen særlig betydning utenom oppbyggingen av ammunisjonsfabrikken på Raufoss. AMP hjelpen kom på denne måten til å føre videre en politikk som var trukket opp i 1940-årene: Norsk militærindustri skulle begrenses til ammunisjonsleveranser, reparasjon og vedlikeholdsoppgaver og noe produksjon av 'forbruksmateriell'. Våpen i vanlig forstand var det ingen interesse i å prioritere. Av de tre store militære fabrikkene var det derfor Kongsberg Våpenfabrikk som i størst grad ble presset ut av forsvarsmarkedet. Bedriften fortsatte utviklingen i retning av en sivil industribedrift.

I løpet av et par år skulle denne situasjonen forandres. Militærindustrien skulle få en høyere prioritet enn den hadde hatt i praktisk politikk fram til 1951 og særlig skulle Kongsberg Våpenfabrikks situasjon endres ved at også denne fabrikken får tilført betydelige midler til modernisering og utbygging. I neste del skal vi se nærmere på en del forhold som lå bak endringen i synet på militærindustriell produksjon i Norge med utgangspunkt i omleggingen av USAs politikk overfor europeisk militærindustriell opprustning.

Del II: Omvurderingen 1951-1952

Fra 1949 til 1952 endret den amerikanske prioriteringen mellom økonomisk gjenreising og militær opprustning i Europa seg. Amerikansk opinion og myndigheter la gradvis større vekt på opprustningen, og dette fikk etter hvert følger også for støtten til Europas rustningsindustri. Marshallhjelpen var planlagt nedtrappet i 1952, fra da av var militær assistanse det dominerende trekk ved overføringer av ressurser fra USA til Europa. Samtidig kom et nytt element inn i det militære hjelpeprogrammet som kombinerte hensiktene med det som tidligere hadde vært sivile og militære hjelpeprogrammer, 'Off Shore Procurement' (OSP). Dette gjenspeiles i en reorganisering av organene som administrerte hjelpeprogrammene. I 1951 ble Mutual Security Agency (MSA) opprettet for å koordinere den militære og sivile hjelpen til Europa, noe som indikerer at militære interesser fikk høyere prioritet. Vi skal kort se nærmere på hvorfor og når denne omleggingen av prioriteringen fant sted med vekt på norske oppfatninger av situasjonen. Endringen vil bli vurdert ut fra to forhold; administrasjon for hjelpeprogrammet og den endrede politiske situasjonen internasjonalt.

Militarisering av hjelpeprogrammene

Vi har sett hvordan det beskjedne omfang på AMP-hjelpen var et resultat av at USAs myndigheter prioriterte sivil industriell gjenreising fram til 1950. Hjelpen skulle i følge loven ikke kunne brukes til bygging av nye rustningsbedrifter i mottakerlandene og det var snakk om en nokså begrenset 'retooling' med de ressursene som ble stilt til rådighet. Men allerede i januar 1950 var det i Norge tvil om i hvilken grad amerikanerne virkelig prioriterte økonomisk gjenreising eller militær utbygging.

I arbeidet i NATO-komiteer opplevde norske myndigheter at fagorganer i alliansen arbeidet med studier av hvor store *tilleggs*-bevilgninger nasjonene kunne yte til forsvarsformål. Fra norsk hold mente en at dette lett kunne komme i konflikt med det som etter amerikansk offisiell politikk skulle komme i første rekke: den økonomiske gjenreising. Det ble nevnt at ECA-misjonen i Norge var meget opptatt av at det militære hjelpeprogrammet *ikke* måtte medføre en økt belastning på norsk økonomi.⁴⁴⁾

Dette gjenspeiler de ulike prioriteringer i de to parallelle amerikanske administrasjonene som ble bygd opp for den europeiske hjelpen, den

sivile og den militære. Gjennom den gradvise styrkingen av det militære hjelpeapparatet ble vektleggingen av militære behov på bekostning av de økonomiske tydeliggjort. Dette kom svakt til uttrykk i februar 1949, men var tydeligere januar 1950. Det gjenspeiles i den organisatoriske utbygging: ECA, 'Marshall-hjelpens' administrasjon, fikk mindre stab enn MDAP, Våpenhjelpens administrasjon, som kunne utøve større politisk innflytelse.⁴⁵¹

Norske observatører fant således at det var tegn i amerikansk administrasjon til å endre prioriteringen allerede i overgangen 1949-1950, mens det i standardverket om det amerikanske hjelpeprogrammet til Europa hevdes at det først var senhøstes 1950 at det oppsto spenninger mellom USA og Europa om prioriteringene mellom økonomisk vekst i forhold til militær oppbygging.⁴⁶¹ Forhandlingene i det NATO-organ som hadde ansvar for koordinering av militær produksjon og forsyninger, Military Production and Supply Board (MPSB), viste tydelig at det allerede i april 1950 var oppstått konflikt mellom USA og enkelte europeiske stater om hvorvidt en burde prioritere økonomi eller opprustning. Amerikanerne ønsket på dette tidspunkt å legge noe mindre vekt på økonomisk gjenoppbygging og noe større vekt på ren militær sikkerhet. De europeiske landene var ikke fullt ut enig i dette. Italienerne og franskmennene støttet USAs syn, mens særlig britene fortsatt ville legge hovedvekt på økonomisk vekst. Norge var meget forsiktig: "In view of Norway's courageous record on Atlantic pact, Norwegian Defense Min Hauge's extreme caution was disappointing. At Defense Committee meeting he alone followed line somewhat similar to that of Cripps". Cripps var britisk finansminister og hadde satt opp "economy and finance first".⁴⁷¹

Spenningen mellom økonomisk gjenreising og militær opprustning var derfor uttrykt i god tid før utbruddet av Koreakrigen i juli 1950. Men kort tid etter krigsutbruddet sendte den amerikanske regjering ut klarere signaler til vest-europeiske allierte om at det var nødvendig å yte mer til forsvaret, både i form av bevilgninger og industrielle ressurser.⁴⁸¹

I et telegram til en del europeiske ambassader skrev Acheson at det måtte legges opp til en plan for maksimum militærproduksjon for at hvert land i så stor grad som mulig kunne dekke sine egne og alliertes behov. Dette ville bety et nærmere militærindustrielt samarbeid i Europa, noe som også var en forutsetning for et annet punkt: At det måtte settes opp produksjon av de aller mest moderne våpen med så stor grad av standardisering som mulig. Standardiseringsarbeidet måtte imidlertid ikke forsinke produksjonen.⁴⁹¹

Den nye situasjonen ble behandlet i MPSB den 12.-13. juli 1950 og det amerikanske synet fikk der oppslutning. Europa trengte moderne våpen, og overskuddslagrene fra andre verdenskrig inneholdt ikke den

type utstyr som nå trengtes. Dessuten ble de amerikanske lagrene nå i stor grad brukt opp i Asia. Sommeren 1950 var det således klart at militærindustriell opprustning innen NATO var nødvendig. NATOs Standing Group orienterte MPSB i månedsskiftet juli-august om at følgende typer materiell måtte få høy prioritet: taktiske fly, antiluftskyts (inklusive radar), anti-tank våpen, tanks, minevåpen, eskortefartøyer og land-artilleri.⁵⁰⁾

Fra nå av var det USA som presset europeerne til raskest mulig å komme i gang med militær produksjon av viktig militærutstyr, og slik produksjon ble sett på som en forutsetning for amerikansk støtte.⁵¹⁾ NATOs Rådsmøte i New York i september 1950 besluttet å arbeide for en sterkere sentralisert beslutningsprosess i anskaffelsessaker og erstattet MPSB med et mer effektivt organ for å fremme militærproduksjon, Defense Production Board (DPB). DPB skulle ledes av en amerikansk industrialist som skulle være NATO-ansatt, han skulle således ikke representere USAs myndigheter. På samme måten skulle de ansatte være profesjonelle byråkrater, ikke representanter for sine medlemslands interesser. DPB skulle i større grad enn MPSB konsentrere seg om noen utvalgte kjerneproblemer og ikke spre seg på ulike saker.

DPB manglet imidlertid egne ressurser og var derfor avhengig av de enkelte medlemsland for å skaffe seg informasjon og få avklart hva de var villige til å bidra med. Uten et godt samarbeid mellom DPB og det enkelte NATO-land var det nye organet maktesløst.⁵²⁾ Kaplan konkluderer: "It soon became clear that the DPB had little chance of becoming a production overlord for the NATO economy".⁵³⁾ Omleggingen fra MPSB til DPB viste seg å bli av kosmetisk art og lite ble gjort av praktiske tiltak for å øke rustningstakten i militærindustrien i Europa fra NATOs eller USAs side i første del av 1951.

Endret USA-politikk 1951

I løpet av sommeren 1951 ble den amerikanske holdningen til våpenhjelpens innhold skjerpet ytterligere i retning av at militær opprustning måtte bli prioritert av europeiske NATO land. Dette hadde bakgrunn både i innenrikspolitiske forhold i USA og i at Europas økonomi var inne i en rask vekstperiode. NATO-landene i Europa hadde økt sitt nasjonalprodukt med \$126 millioner for budsjettåret 1951 og 133 millioner for budsjettåret 1952. Veksten la grunnlag for en gradvis endring i synet på hva europeerne måtte bidra med til sitt eget forsvar - også militærindustrielt. I den amerikanske opinionen ble det med økende styrke hevdet at Marshallhjelpen hadde hjulpet Europa på fote, og at

nå var tiden inne til at europeerne skulle ofre økonomisk vekst til fordel for militær styrkeoppbygging.⁵⁴⁾

NATOs rådsmøte i Ottawa september 1951 besluttet å intensivere den militære oppbyggingen, men forutsatte at "forsvarsbyrdene måtte fordeles på en rimelig måte landene imellom, og at de ikke for noe land måtte bli så tunge å bære at de truet landets indre økonomiske stabilitet eller hindret økonomisk, sosial eller kulturell framgang." Rådet nedsatte en 12-mannskomite under ledelse av Averell Harriman for å gjennomgå dette spørsmålet og handelsminister E. Brofoss ble norsk representant.⁵⁵⁾ Komiteen skulle se på hvordan NATO kunne oppfylle målsettingene til NATOs mellomlange forsvarsplaner (MTDP).

I løpet av november og desember gjennomgikk 12-mannskomiteen landenes forsvarsprogrammer og Norge ble behandlet på møte 6. november 1951.⁵⁶⁾ Komiteen fant at NATO samlet i treårsperioden 1951-4 hadde produksjonsprogrammer for militært materiell som lå langt tilbake for nødvendig styrkeoppbygging. For Norges vedkommende kom komiteen til at landet hadde *tekniske* muligheter for en større innsats enn 2.500 millioner kroner som Norge innledningsvis foreslo særlig når det gjaldt produksjon av militært utstyr og bygge- og anleggsarbeider. Komiteen fant imidlertid at det neppe var mulig for Norge å utnytte denne tekniske kapasiteten uten at det ville skape vansker for handelsbalansen.⁵⁷⁾

På denne tiden var de amerikanske overskuddslagre kraftig tynnet ut og hjelpen skulle derfor ikke lenger utelukkende gå til kjøp av varer i USA. De amerikanske militærbedriftene var dessuten fullt opptatt med å dekke sitt eget lands forsvarsbehov. Dette førte til et press på de europeiske medlemslandene for å yte mer i 1951, og samtidig et opinionspress i USA for å få myndighetene til å redusere assistansen til Europa, særlig fordi Asia hadde større umiddelbare behov for materiell pga. krigen i Korea. Europa hadde imidlertid sine allierte i den amerikanske administrasjonen og bl.a. talte A. Harriman varmt for at støtten til NATO-landene ble opprettholdt. Harriman og andre lyktes med å mildne synet på Europas bidrag til fellesforsvaret, og hjelpeprogrammet fortsatte med stort omfang. Mye av hjelpen ble nå imidlertid varer som gikk til direkte militær produksjon (råvarer, metaller, drivstoff til militær produksjon og fly).⁵⁸⁾

Kravet om øket militærindustriell opprustning i Europa 1951 gikk sammen med en omlegging av innholdet i MDAP. Et sentralt virkemiddel i den nye politikken var bruk av 'Off Shore Procurement' (OSP) som innebar at kontrakter for anskaffelse av militære varer skulle gå direkte til europeiske fabrikker, men betales av amerikanske myndigheter i dollar. Dette var et fundamentalt skifte fra 1949 da AMP var det lengste Kongressen ville gå til å stimulere utenlandsk militær produksjon.⁵⁹⁾

Omleggingen av støtten til 'Off Shore' kontrakter fikk både politisk og militær støtte innad i USA.⁶⁰⁾ Prosessen startet med at Frankrike fikk \$600 millioner i økonomisk hjelp i 'Off Shore' dollar-midler til bygging av flyplasser og andre infrastruktur tiltak. Storbritannia fikk \$300 millioner til støtte for bedrifter som ellers ville bli lagt om til sivil produksjon. Målet for denne støtten var å bedre den britiske handelsbalansen. Kaplan hevder at det nye organet som styrte OSP programmet, Mutual Security Agency, ble et effektivt middel for å stimulere forsvarsproduksjon gjennom sin evne til føre økonomiske midler inn i opprustningstiltak.

Ved utgangen av 1951 hadde således det amerikanske våpenhjelpprogrammet følgende aspekter:

- 1) Direkte levering av ferdige våpen og materiell;
- 2) Hjelp til teknisk utdanning og trening av personell;
- 3) Levering av maskiner - verktøy - samt teknisk assistanse for å muliggjøre øking av egenproduksjon av militært materiell (Additional Military production, AMP);
- 4) USA-kjøp av militært materiell som ble produsert i Europa og som ble stilt stilt vederlagsfritt til disposisjon for NATO-land. (Off Shore Procurement, OSP);
- 5) Alminnelig økonomisk støtte som var nødvendig for gjennomføring av forsvarsplanen, dvs fortsettelse av den hjelpen som tidligere var blitt gitt under Marshall-hjelpeprogrammet (ECA).⁶¹⁾

AMP hadde spilt en beskjeden rolle i MDAPs første tid og hadde i USA til og med etter utbruddet av Korea-krigen blitt mistenkt for å være for lite for å virke som en stimulans til økt produksjon. Det var heller "merely another method of financing projects desired by" de europeiske NATO-landene. Nå var mulighetene for å få ny fart på produksjonsprogrammet til stede ved å utnytte 'Off Shore' midler. Dette "was now a key to Europe's defense", hevder Kaplan.⁶²⁾

'Off Shore Procurement' programmet 1952

Vi har nevnt at i 1951-1952 var de amerikanske overskuddslagrene redusert til et minimum slik at nye tilførsler måtte komme fra ny produksjon. OSP midler skulle derfor brukes til produksjon i Vest-Europa til å dekke både Vest-Europas egne formål og de amerikanske styrker på kontinentet. For å oppnå dette måtte en del av den sivile støtte til Europa overføres til militær industri. OSP kom likevel til å få generell økonomisk betydning for mottakerlandene. USAs kjøp skjedde i dollar

og siden Vest-Europa slet med kronisk mangel på amerikanske dollar, ble salg av våpen (til eget forsvar) en viktig kilde til hard valuta. 'Off Shore' systemet utvasket således noe av forskjellene mellom militær og sivil hjelp. Det skulle gjøre "double duty: to provide recipients with added foreign exchange while at the same time providing for the production of munitions for inclusion in the end item program and for the stimulation of an indigenous war production industry".⁶³⁾ Dollartilførselen lettet de problematiske sidene ved handelsbalansen og oppveide en del av de negative sider som var en følge av økt opprustning. OSP lettet dermed både Vest-Europas dollarproblem og tillot aksellerert militærindustriell ekspansjon.

'Off Shore' programmet for Europa fikk et betydelig omfang og utgjorde hele \$3.668,5 millioner fra 1952-54. En oversikt viser:⁶⁴⁾

Frankrike	1335,6	Danmark	52,7
UK	749,6	Hellas	35,0
Italia	490,4	Norge	28,0
Belgia	190,9	Portugal	21,9
Nederland	121,9	Østerrike*	17,0
Sveits*	88,9	Jugoslavia*	15,8
V-Tyskl	75,9	Spania*	13,6

(* er land som ikke var med i NATO)

Fordelingen påviser at de store industrinasjonene fikk størst støtte og at særlig Frankrike fikk tilført betydelige mengder amerikanske dollar. Hovedsaklig gikk midlene til de sentraleuropeiske nasjonene, til medlemslandene i den europeiske forsvarsunionen, mens Europas periferistater fikk mindre støtte.

Tabellen over illustrer at Norge fikk realtivt små summer fra 'Off Shore' programmet i dets første fase. Bare Portugal av NATO-medlemmene fikk tilført mindre dollar gjennom dette prosjektet i denne perioden (1/1 1952 til 30/6 1954).⁶⁵⁾ Ser vi nærmere på hvilke norske bedrifter som i programmets første fase fikk OSP-kontrakter, danner det seg et enkelt bilde: Som med AMP prosjektene var det Raufoss Ammunisjonsfabrikk som ble med i det amerikanske innkjøpsprogrammet. Andre bedrifter deltok bare i marginal grad.

For Raufoss Ammunisjonsfabrikk var både AMP- og OSP-programmene av avgjørende betydning for at bedriften ble den dominerende norske militærbedriften i 1950-årene og med en rask vekst både i omsetning og i antall ansatte. Omsetningen økte fra 34,7 millioner kroner i 1951 da AMP-programmet kom i gang til 92,0 millioner kroner i 1955. Av dette kom salget til 'Off Shore' prosjektene til å utgjøre mer enn halvparten av firmaets totale omsetning og i enkelte år omkring 70 pro-

sent. (1953 ca 40 mill. av 56.6 mill. kr. og 1955 62 mill. av 92.0 mill. kr.).⁶⁶⁾

Mens OSP programmet pågikk fikk RA også midler tilført fra den norske statskassen - det var jo den som nøt godt av de inntjente amerikanske dollarene - gjennom en bevilgning på 10 millioner kroner over statsbudsjettet i 1953, økt driftskreditt og utsikt til garanti for nye lån på ytterligere 10 millioner kroner. RAs styre hadde i 1950 som resultat av AMP-kontraktene funnet det nødvendig å bygge ut og rasjonalisere bedriften for å kunne konkurrere om bestillingene ut over det oppsatte utbyggingsprogrammet fra 1949. Utbyggingsprogram nummer 2 fra 1950 skulle beløpe seg til 35 millioner kroner, og da var ikke maskiner levert under hjelpeprogrammet regnet med. (Disse leveransene var beregnet til 24 mill kr). Bakgrunnen for dette var at Norge gjennom AMP ble tilbudt "betydelig støtte til utvidelse av produksjonen av håndvåpenammunisjon og lett artilleriammunisjon ved fabrikkene". OSP programmet la ytterligere press på RA om utvidelser og modernisering. Det ble utarbeidet en generalplan med investeringer til 60 millioner kroner; det meste skulle være ferdig i løpet av 1954. I argumentasjonen for utviklingen ble det ikke lagt skjul på at det var OSP som var drivkraften bak ekspansjonen: "...utviklingen innen NATO på forsvarets produksjonsområde har ofte stillet bedriften overfor nye oppgaver. På den annen side vil denne utvikling og de amerikanske hjelpeprogrammer gi bedriften store fordeler og bety meget for dens utvikling".

RA hadde vært den eneste av de militære bedriftene som hadde fått tilført offentlige midler i noe særlig omfang til modernisering og utvidelse fram til 1953. Bevilgningen på hele 60 millioner kroner tyder likevel på en større vilje i norsk politikk for å ekspandere militærindustrien enn i tiden før. Bildet av en endret politikk i 1953 forsterkes ved at også KV og MH - for første gang etter 1945 - fikk akseptert en oppbyggingsplan med sikte på å bygge ut den militære produksjonen ved bedriftene og fikk bevilget midler til å gjennomføre utvidelsene. (Se s. 44)

Mens regjeringen fram til 1952 hadde villet nedprioritere slik industri fordi den ville være en økonomisk belastning ved å bruke ressurser som ellers ville komme til nytte i sivil produksjon, fikk den nå en høyere prioritet nettopp fordi militærindustri kunne være med på å løse økonomiske problemer. I statsbudsjettet for 1953 het det om RAs ammunisjonssalg gjennom OSP: "Da dette var dollareksport, var regjeringen sterkt interessert i at fabrikkene skulle gjøre sitt ytterste".⁶⁷⁾ Dette var ikke merkelig. Dollar var mangelvare i 1953 og i Nasjonalbudsjettet for året var det ventet at dollarinntektene ville synke med omlag 14 prosent i forhold til året før.⁶⁸⁾

USAs nye politikk virket etter hensikten. De dollar-hungrige europeiske statene - som Norge - ville konkurrere om OSP midlene og var

villige til å bygge ut sin militærindustri for å få kontrakter fra USA. Det norske problemet ble nå at USA fortsatt var lite interessert i å utbygge militærindustri i Norge og prioriterte andre områder av Europa. Fra 1953 ble det fra norsk side arbeidet aktivt for å få med også andre bedrifter enn RA under 'Off Shore' leveransene - og dermed øke dollarinntektene. De mulige norske firmaene var ikke mange. Mest nærliggende var KV.

KV med i OSP-programmet?

Mulighetene for å få Kongsberg Våpenfabrikk med som kontraktmottaker under OSP programmet ble ikke vurdert som særlig realistisk blant de norske representantene i NATO i siste halvdel av 1951 eller første del av 1952. Det var derfor heller ikke særlig interesse verken blant norske politikere eller militære representanter for å bygge ut KV til en militærbedrift for norske midler, og det norske Forsvarsdepartementet mente at KV burde orientere seg i retning av sivil produksjon. Dette kom bl.a. tydelig til uttrykk på et møte mellom våpengrenene og de militære fabrikkene høsten 1951 der KV på spørsmål om de kunne vente bestillinger gjennom FD eller om de heller burde satse på å legge om til sivil produksjon av skipsutstyr fikk som svar: "Gå over til skipsmateriell". Tilsvarende reaksjon møtte KV i møte med Samordningsdirektoratet for Forsvarets anskaffelser (SOD) i februar 1952 der det ble orientert om forholdene ved kanonfabrikken. På spørsmål om KV burde satse ytterligere oppdrag fra Bofors og eventuelt gå i gang med framstilling av trykkerimaskiner fikk KV som svar: "Ja absolutt, ta det dere kan få".⁶⁹⁾

Det siste sitatet er fra oberst Nils Sæbø som var leder for SOD fram til 1952 og derfor som han hadde en sentral posisjon ved anskaffelsene gjennom MDAP-programmet: Han kom derfor til å bli en av de som kjente NATOs innkjøpsorganer best i Norge, og antakelig vurderte han situasjonen realistisk i 1952. Mulighetene for bestillinger fra USA var små. Alternativt kunne KV få nasjonale bestillinger og det var enkelte i den norske hæren som gjerne så at KV forble et serviceorgan for dem - slik det hadde vært før omorganiseringen i 1947. Hærens Våpentekniske Korps (HVK) viste bl.a. til at de hadde feltkanoner som både burde og kunne bli modernisert. Likevel hadde de politiske myndigheter avslått dette og begrunnelsen for avslaget kan gi en god pekepinn på norsk motivasjon for å gå imot utbygging av militær produksjon i Norge: En burde ikke opprette denne type produksjonskapasitet ved KV fordi "de derved avskar seg mulighetene for å få tilsvarende skyts fra Amerika".⁷⁰⁾ Norsk militærproduksjon burde derfor bestå av varer som det ikke var mulig å få gratis gjennom MDAP. Men fordi en kunne få

det meste av det KV eventuelt kunne produsere, var det liten interesse hos de norske militære innkjøpsmyndigheter for å ta opp bestillinger fra fabrikkene. Dette kom tydelig fram i anskaffelsesprogrammet for 1951-54.⁷¹⁾

Kongsberg Våpenfabrikk fikk dermed klare politiske signaler om at bedriften burde legge om produksjonen til sivile produkter, men også at våpenhjelpen ville resultere i at KV måtte utføre en del vedlikeholds- og reservedelstjeneste for Forsvaret. Gjennom Våpenhjelp-programmet regnet norske myndigheter på dette tidspunkt med at Norge i alt ville få tilført materiell som ville resultere i en etterspørsel etter denne type tjenester for omlag 400 mill kr årlig. Dette måtte KV ta sin del av.⁷²⁾

Mulighetene for at KV skulle få offentlige midler til modernisering og utbygging av den militære del av driften var i denne situasjonen liten. Det nasjonale marked var ikke i seg selv tilstrekkelig til å få myndighetene til å bevilge midler til bedriften i særlig grad. Med kontrakter fra USA i dollar så situasjonen lysere ut. Derfor ble det som skjedde i Defense Production Board av stor viktighet for KV. 5. mars 1951 hadde DPB lagt fram en plan for behandlingen av europeisk produksjon av reservedeler for militært materiell med amerikansk opprinnelse. Planen ble noe korrigert i 1952, men hovedinnholdet forble:

- USA kunne ikke påta seg forpliktelsene med leveranser av reservedeler til materiell levert under MDAP. Mottakerlandene måtte derfor i tide sørge for å erstatte de reservedelene som etter hvert ble forbrukt og for å ha beredskapslagre.

- Hvert medlemsland måtte for dette formål utarbeide en oversikt over behov og produksjonskapasitet av reservedeler slik at NATO kunne organisere en mest mulig økonomisk og militært sett forsvarlig reservedelsproduksjon i Europa.

- USA kunne stille midler til disposisjon gjennom OSP programmet.

NATO satte opp "Working Groups" med eksperter for de forskjellige kategorier materiell, bl.a for artilleri og håndvåpen. På grunnlag av opplysninger om behov og produksjonskapasitet skulle disse oppnevne "pilot firms" som skulle gis ansvar for den samlede produksjon i NATO av visse reservedeler.⁷³⁾ Lite ble likevel gjort fra USAs side for å sikre en koordinering av den europeiske reservedelsproduksjonen i 1951-52. Målet var å øke produksjonen av deler til hvert enkelt lands forbruk og siden medlemslandene i NATO på dette tidspunkt hadde svært uensartet materiell, ble standardiseringskravet nedtonet.

Reservedelsoppdragene ble fordelt mellom de europeiske landene etter initiativ fra de europeiske NATO-landene selv. Frankrike var f.eks. blitt pilot-land for produksjon av 1,5" håndvåpen, Italia for maskingevær (7,62 mm M-1 Garang), Nederland produserte rør til 7,62 mm osv.

Norge ønsket å få KV som produsent av 7,62 mm Colt (Browning) som bedriften kunne levere på meget kort varsel fordi den tidligere hadde laget dette. At USA ikke prioriterte Norge høyt ble uttrykt ved at en etter to års anstrengelser fortsatt ikke hadde fått utlevert amerikanske tegninger til Garang og US Karabin.⁷⁴⁾

Det ser ut til at USA la vekt på to forhold ved valg av produsentland, økonomi og strategi: Amerikanerne var prisbevisste og stilte som forutsetning for 'Off Shore' kjøp at de europeiske leveransene var billigere enn kjøp i USA. Den som hadde det beste pristilbudet ville normalt få ordren. I tillegg kom at en ønsket minst to produsenter av samme reservedelen plassert på to forskjellige geografiske områder. Dette burde skje selv om det kunne virke fordyrende på produksjonen.

De enkelte medlemsland fikk anledning til å presentere sine synspunkter og interesser i Defense Production Board's Armament Division.⁷⁵⁾ Norge understreket at KV var det eneste aktuelle firma for deltakelse i reservedelsprogrammet. De norske representantene framhevet også at Norge bare hadde mottatt militært materiell utenfra av de slag som ville bli dekket gjennom det nye produksjonsprogrammet.⁷⁶⁾ Etter dette møtet i mars fikk Norge vel to ukers frist til å lage en oversiktsplan over reservedels-behovet. En rask saksgang var nødvendig fordi en av budsjettmessige hensyn var nødt til å ha plassert ordrer som skulle betales på årets budsjett innen 30. juni, 1952.⁷⁷⁾

Den 9. mai la DPB fram en samlet oversikt over de reservedelsproduksjoner som burde foregå i Europa. Fra da kunne kampen om produksjonmidler fra OSP mellom de europeiske NATO-landene for alvor ta til. Det var en kamp om økonomiske ressurser (dollar) som ble utkjempet med politiske våpen. Nils Sæbø som kjente best til hvordan markedsføringen av produksjons-prosjekter foregikk i NATO tok i et møte i Oslo i juni 1952 opp forholdet mellom KV og de besluttende NATO-organene. Sæbø mente at dersom det skulle være mulig for KV å få kontrakter var det nødvendig å forsterke KVs salgsvirksomhet. De forskjellige innkjøpskontorene måtte bearbeides langt sterkere enn hva som var blitt gjort til da. Som et ledd i denne salgsvirksomheten foreslo Sæbø at Norge måtte bli bedre representert på våpenproduksjonssiden i NATO og ha representanter i de forskjellige underkomiteene. Dette ville gi verdifull informasjon om hva som var i ferd med å skje.⁷⁸⁾

Hos de norske observatørene var troen på at KV ville kunne få noe særlig kontrakter fra OSP programmet for reservedelsproduksjon fortsatt liten, på tross av at USA ville bruke 20% av beløpet bevilget til våpenproduksjon til reservedelproduksjon, og det var snakk om betydelige midler. Foruten at KV ikke var en moderne rustningsbedrift, svekket det Norges sjanser til deltakelse at DPB ikke gjorde noe forsøk på å

koordinere medlemslandenes behov og standardisere produksjonen. Siden det norske hjemmemarkedet var lite måtte KVs produksjon bli begrenset dersom produksjonen bare skulle dekke hjemmemarkedet. Det ville for Norges vedkommende kunne være mer rasjonelt å få reservedeler fra andre NATO-land med samme type utstyr.

Mangelen på koordinerende produksjonssamarbeid gjorde det derfor vanskelig for norske firmaer å få leveranseavtaler fra USA. Norske myndigheter hadde allerede fra begynnelsen av MDAP-epoken vært opptatt av at NATO-materiell ble standardisert, og gjorde det også i NATOs organer i 1952 klart at det var et norsk mål å arbeide for en koordinering av reservedelsanskaffelsene i NATO.⁷⁹⁾

KV slet også med et annet problem. Det ser ikke ut til at bedriften hadde kompetanse i å utarbeide tilstrekkelige produksjonsspesifikasjoner til å bli akseptert av det amerikanske byråkratiet. Dette var særlig problematisk fordi disse dels baserte seg på franske, dels på amerikanske standarder og definisjoner. KVs små sjanser til kontrakter var imidlertid først og fremst resultatet av politiske forhold. Alle beslutninger om kontrakter under OSP programmet (over 1000 dollar) måtte tas i NATO-rådet og det betød at avgjørelsene ble tatt på politisk nivå og at derfor politiske hensyn ble avgjørende. Som Sæbø uttrykte det: "Avgjørelsene har vært sterkt politisk preget, og våre sjanser er relativt små på grunn av vår relativt gode utenriks-økonomiske stilling og den relativt svake kommunist-innflytelse".⁸⁰⁾

Denne uttalelsen reflekterer det dualistiske i det amerikanske hjelpeprogrammet og som 'Off Shore' programmet kom til å forene. Det skulle ikke bare fremme opprustning i Europa, men også sikre den europeiske økonomiske balansen. Dermed burde det meste av midlene gå til land der en fryktet økonomisk ubalanse og der den potensielle kommunistoppslutning var stor. Slike land ville være Frankrike og Italia, men ikke Norge.⁸¹⁾ Problemene for KV i kampen om OSP-kontrakter var derfor ikke bare av organisatorisk og produksjonsteknisk art, men i minst like stor grad Norges relative økonomiske og politiske stabilitet.

Norge fikk derfor ikke særlig store OSP-kontrakter i 1952. De største gikk til Raufoss Ammunisjonsfabrikker som fikk ordrer på håndgranater og ammunisjon til 40 mm skyts. For Kongsbergs vedkommende ble resultatet i første omgang bare en ordre fra USA på bajonetter. Reservedelsprogrammet fortsatte i årene som fulgte og KV forsøkte også i 1953 å få nye kontrakter. Med bakgrunn i forholdene i 1952 ser det ut til at fabrikkledelsen ikke la så stor energi ned i markedsføringen i NATO-organer. Så svak var aktiviteten at Forsvarsdepartementets Materielldirektorat (SOD) i mars 1953 lurte på i hvilken utstrekning KV var interessert i 'Off Shore' produksjon. Direktøren ved KV kunne imidlertid på det tidspunkt bekrefte at firmaet var interessert og kunne

vide til et skriv KV hadde sendt via SOD til oberst Sæbo i Paris om sin positive grunnholdning.⁸²⁾ Nettopp i mars 1953 var KV i ferd med å få en langt mer aktiv holdning til å få produksjonskontrakter gjennom NATO.

NATOs koordinerte produksjonsprogram

DPB hadde avløst MPSB for å effektivisere militærproduksjonen i NATO. Reservedelsprosjektet med 'Off Shore' leveranser skulle være et virkemiddel til dette. Det viste seg ikke å være tilstrekkelig og DPB fikk et kort liv. En av svakhetene ved opplegget var den manglende koordinering av produksjonen, som førte til at midlene ikke ble rasjonelt utnyttet, noe som vi så blant annet norske representanter var opptatt av. For å bedre på denne situasjonen ble planer om et koordinert produksjonsprogram for NATO-landene lagt fram i januar 1953. I tillegg til reservedeler skulle det fra 1953 kunne gis midler til ferdige våpen i et forsøk på å nå målsettingen om en modernisering av det militære utstyret. Bak denne beslutningen lå en vurdering av at mye av utstyret fra andre verdenskrig ikke lenger holdt tilstrekkelig høy kvalitet.

Igjen førte amerikanske budsjett rutiner til at planene måtte legges raskt, slik at midlene for finansåret 1954 var plassert i bestillinger for 1. juli 1953. I løpet av vinteren og våren foregikk forhandlingene mellom delegasjonene i Paris og NATO-organer om hvem som skulle få hvilke kontrakter under reservedelsprogrammet og hvordan samarbeidet mellom medlemsland skulle foregå, og den 2. april 1953 ble det sendt ut en oversikt over hvem som en antok kunne bli 'parent nations' for produksjon av bestemte reservedelsgrupper.⁸⁴⁾

Det var en type produkt som kom til å stå sentralt i de norske ønskene om å få delta i den koordinerte reservedelsproduksjonen, det var deler til Bofors kanonen L/60.⁸⁵⁾ Bakgrunnen for dette var den meget store utbredelsen som L/60 hadde fått under andre verdenskrig med stor serieproduksjon både i USA og Storbritannia. Kanonen var utviklet av Bofors i Sverige og dels eksportert, dels produsert på lisens i flere land allerede før krigens utbrudd. US Navy laget sin egen variant av kanonen, mens US Army valgte den svenske varianten. Chrysler overtok produksjonen under andre verdenskrig og produserte fra 1942 1.500 kanoner i uken. I den svenske offisielle historien om Bofors-kanonen blir det sagt at L/60 var like revolusjonerende for våpenteknikken som Mausergeværet, Browning pistolen eller Stokes granatkastere.⁸⁶⁾

Den meget omfattende amerikanske produksjonen under andre verdenskrigen betydde at det etter krigen befant seg store mengder L/60 kanoner i Europa eller som overskuddslagre i USA. Disse ble tilført NATO-landene som MDAP hjelp. En regnet i 1952 med at det befant

seg 3.500 slike kanoner i de europeiske NATO-landene og i tillegg var det 2.000 stk 90 mm luftvernkanoner. Luftvern var militært meget viktig ved inngangen til 1950-tallet og USA prioriterte oppsettingen av antiluftskyts høyt. Dersom skytset skulle fungere effektivt var det nødvendig særlig med en tilstrekkelig produksjon av rør. Luftvernkanonene fra andre verdenskrig hadde rør som kunne tåle om lag 1000 skudd, og derfor var det nødvendig med store mengder rør for at det store antallet kanoner skulle kunne ha noen hensikt i strid. En regnet med å trenge 11.000 rør til 40 mm L/60 og 5.000 rør til 90 mm. Når det ble regnet med at kiloprisen på rør var \$15 ble verdien av reservedelsprogrammet til luftvernskyts stort. Hvert 40 mm rør veide 120 kg og et 90 mm rør veide 450 kg.⁸⁷⁾

Satsingen på luftvern hadde sin bakgrunn at USA mente at dette var en flaskehals og en svakhet i forsvaret av Vest-Europa. En bedring av reservedels situasjonen var nødvendig for å bringe luftvernet opp på høyde med beredskapen forøvrig i NATO. Rørproduksjon ble derfor et prioritert politisk-militært spørsmål og KV var relativt godt stillet for å bli med i produksjonsprogrammet fordi fabrikken allerede før utbruddet av krigen hadde fått lisens fra Bofors på produksjon av L/60. KV hadde derfor noe erfaring med produksjonen.⁸⁸⁾

For å styrke sin posisjon som reservedelsprodusent i NATO ønsket KV å få til en avtale med Bofors slik at KV i NATO kunne vise til at det ikke ville by på problemer å få lisens fra moderselskapet i Sverige. Dette ble diskutert på møte mellom representanter for KV og Bofors 20.-21. juni 1953 med bakgrunn i de store rettsaken Bofors førte mot amerikanske myndigheter for å få økonomisk kompensasjon for produksjonen av L/60 i USA til den allierte krigføringen under krigen.⁸⁹⁾

Norge og KV lyktes da også med å bli satt opp som 'parent country' for både L/60 og for Browning MG og fikk i årene fram til 1955 betydelige L/60-ordrer. I utgangspunktet ønsket ikke NATO at det bare skulle være en produsent av samme type deler, og selv om Norges delegasjon forsøkte å få KV til å bli eneste leverandør av L/60-deler (rør) ble dette avvist. Frankrike insisterte på at også de måtte levere rør til L/60 selv om dette kunne bli dyrere enn å kjøpe dem fra Norge. Bakgrunnen var det store antall skyts som Frankrike hadde og dels at landet tok militære hensyn med tanke på egenforsyning. Frankrike kunne likevel tenkes å kjøpe fra Norge dersom deres innenlandske produksjon ikke tilfredsstilte behovet. De franske og norske representantene i produksjonsutvalget ble enige om å la franske og norske representanter sammen med tekniske eksperter forhandle om hvordan denne reservedelsproduksjonen for L/60 kanoner skulle fordeles mellom de to land.

Norge kom dermed i løpet av 1952-53 med i reservedelsproduksjo-

nen til NATO. Motivene for å søke om å bli med var ikke de samme i de militære fabrikkene som på politisk nivå. For KV-ledelsen var ønsket å sikre beskjeftigelse og deltakelse på det militære marked, for norske politikere å sikre dollarinntekter til en handelsbalanse med dollarproblemer.

Vi skal ikke følge NATOs reservedelsprogram videre. I siste del av 1950-årene ble denne del av produksjonsprogrammet trappet ned og det ble NATO-landenes egen oppgave å finansiere nødvendige deler til materiell mottatt gjennom MDAP. I 1956 var det norske myndigheters tur til å orientere den amerikanske MAAG delegasjonen i Oslo om at "praktisk talt alle fremtidige forsyninger av reservedeler til MDAP-materiell for de norske land- og sjøstridskrefter, skal dekkes gjennom nasjonale bevilgninger".⁹⁰⁾ For Norges vedkommende skulle likevel ikke reservedelsproduksjonen økonomisk sett bli viktigst. Mer betydningsfylt skulle produksjonen av hele våpen bli.

Del III: Norske L/70-kanoner til NATO

Det var flere forhold som kom til å føre til at 1953 ble et vendepunkt i norsk militærindustri historie. Vi har sett på noen av rammebetingelsene for en mer positiv holdning til utbygging av militær industri i Norge, særlig gjennom mulighetene for å tjene inn 'hard valuta' - amerikanske dollar - gjennom 'Off Shore' programmet og NATOs koordinerte produksjonsprogram. Vi skal nå vende oss mot den norske scenen og se hvilke initiativ som ble tatt og hvilken aktivitet som ble utført for å komme med i produksjonen av hele våpen. Oppsettet kan minne om et ibsenskt skuepill: få aktører og et begrenset antall scenebilder. De sentrale aktørene var på en eller annen måte knyttet til Kongsberg Våpenfabrikk.

Nye aktører ved KV

Det var ikke KVs etablerte ledelse som var mest aktiv i kampen for å få bedriften inn i NATO-samarbeidet og dermed gjøre den til en militærindustriell bedrift. Det var krefter utenfor KV, men med interesser i militærproduksjon som var mest sentral i initiativets første fase. Et uttrykk for dette er at KV (og RA) måtte presses til å opprette et eget Oslo-kontor, noe som var en nødvendig forutsetning for at bedriftene skulle kunne holde tilstrekkelig god kontakt med de amerikanske myndighetene i Oslo og slik øve innflytelse over USAs holdning til norsk deltakelse i våpenprogrammet og dessuten få god kontakt med de norske politiske og militære myndighetene.

Dette Oslo-kontoret fikk låne kontor plass i Handelsdepartementet i siste halvdel av januar 1953. Kontorets oppgave skulle være å ta seg av den militære side av OSP (våpen og ammunisjon) og fungere som et sideordnet organ til Norges Eksportråd, som skulle ta seg av oppdrag til sivil industri. Kontoret skulle derfor ta seg av alle militære forespørsler og sammen med KV/RA fordele oppdragene til hensiktsmessige underleverandører i norsk industri. Fra sin strategiske plassering kunne det holde god kontakt med de norske organer som hadde med OSP å gjøre: Handelsdepartementet, Forsvarsdepartementet og andre.

Kontoret skulle samtidig være det daglige kontaktledd til Military Assistance Advisory Group (MAAG) som var den amerikanske representasjonen for MDAP i Norge. Dette var særdeles viktig. MAAG var direkte underordnet det europeiske senter for OSP-programmet og ville

bli hørt under saksforberedelsene om hvem som skulle få kontrakter. Likeledes hadde ambassaden gode linjer til Washington. En nær og daglig kontakt med MAAG-delegasjonen i Oslo ville derfor kunne være en viktig brikke for å fremme KVs interesser i OSP-programmet og være et element i det markedsføringsarbeidet som Sæbo hadde antydnet KV burde intensivere dersom bedriften skulle få kontrakter.

Markedsføring i militærindustriell produksjon var en politisk salgsoppgave og det var derfor ikke merkelig at det var en politiker med god kjennskap til NATO og den amerikanske administrasjonen som så nødvendigheten av opprettelsen av kontoret. Tidligere forsvarsminister Jens Christian Hauge var drivkraften bak etableringen, mens KV-ledelsen var lite interessert i et kontor av denne typen. "Utenom Hauge var der lite stemning for det, men for 'fred og forsoning' blev lite sagt. Og ingen skulde senere kunne si at sakene tapte ved mangl[ende] interesse fra V[åpen] f[abrikken]."⁴¹⁾

Bakgrunnen for KV-ledelsens skepsis kan ha vært manglende tiltro til at det var mulig å få NATO-kontrakter av særlig betydning og liten vilje til å gå inn i det militære markedet siden det nasjonale markedet ikke var av særlig omfang for KV. Et kontor av denne typen ville da være overflødig. Alternativt kunne KV-ledelsen være av den mening at kontoret var unødvendig i arbeidet for å sikre seg kontrakter fra OSP. Manglende kjennskap til NATOs og USAs beslutningsprosesser og det moderne militærmarkedet generelt kan ha forårsaket dette.

I august 1953 ba direktør Lyché om en utredning internt i KV om i hvilken grad Oslokontoret var berettiget eller ikke. Utredningen slo fast at siden en på dette tidspunkt ventet at OSP ble en betydelig avtaker av KVs produksjon i årene som fulgte, burde KV ha et teknisk kontaktkontor i Oslo. Derimot ville det være mindre behov for et kontor i hovedstaden som skulle drive aktivt salgsvirksomhet av KVs produkter. Også KV-ledelsen erkjente nå at det sentrale ved Oslo-kontoret var at det kunne ha daglig kontakt med personene som arbeidet med OSP i Norge, noe som ikke var mulig verken for KV eller RA direkte. Bortfall av kontoret ville føre til irritasjon og komplikasjoner for begge parter, noe som ville gjøre det vanskeligere å samarbeide. Samtidig kunne Oslokontoret være med på å skape et nærmere forhold til HVK. Kontoret hadde bygd opp et bredt kontaktnett både til amerikanske og norske organer som var meget viktig for KV.⁴²⁾

Det er likevel et spørsmål om ikke skepsisen på Kongsberg mot Oslokontoret baserte seg på frykten for endring i maktforholdene ved bedriften. J. Chr. Hauge var blitt nestformann i styrene for KV og RA i juni 1952 og den tidligere forsvarsministeren kunne bli et nytt maktsentrum i bedriften. Dersom Oslo-kontoret ble et sentralt salgsgorgan og i den grad avgjørelser om kontrakter var avhengig av det politiske spill i Oslo,

ville ledelsen på Kongsberg og Raufoss lett bli tekniske iverksettere av beslutninger som de facto var truffet ved Oslo-kontoret. Hauges personlige interesse i å opprette kontoret må ha skapt usikkerhet hos den gamle ledelsen på Kongsberg.

Da kontoret var opprettet, var det kommet for å bli. Det var også Hauges forhold til KV og RA. Han skulle i en mannsalder bli et kraftsentrum i de norske militære bedriftene, et bindeledd mellom forsvarspolitik og industripolitikk. En av hans aller første oppgave som nestformann ved KV var å arbeide for at KV igjen ble en militær industriell bedrift ut fra argumentasjonen om at det kunne skaffe Norge hard valuta, dollar, gjennom OSP-programmet. I en slik sammenheng var plasseringen av Oslo-kontoret til KV og RA i Handelsdepartementet en naturlig lokalisering.

NATO satser på svensk luftvernkanon

Parallelt med arbeidet med reservedelsprogrammet ble det i NATO utarbeidet et program for produksjon av nye våpen for NATO-landene. 14. januar 1953 besluttet NATOs råd å nedsette en komite som skulle komme med forslag om retningslinjer for arbeidet med planlegging av dette produksjonssamarbeidet mellom de europeiske NATO-landene. Innstillingen fra Komiteen ble forelagt Rådet og godkjent 28. januar 1953. Hovedretningslinjene i vedtaket var at en skulle samle inn data for hvilke typer utstyr medlemslandene hadde mest bruk for, hva som kunne produseres, tilgang på arbeidskraft, råvarer, penger og hva prisene ville bli. På bakgrunn av dette materialet skulle sekretariatet sette opp et preliminært produksjonsprogram basert på sannsynlige økonomiske ressurser og tekniske muligheter. Dette programmet skulle så bli behandlet i ekspertgrupper for de enkelte utstyrsgupper: elektronikk; transportkjøretøyer; stridskjøretøyer; og artilleri og håndvåpen. L/70-produksjonen hørte inn under den siste gruppen der Frankrike, Italia, Norge, Storbritannia og USA var medlemmer. Resultatet av ekspertgruppens drøftelser skulle så forelegges de nasjonale myndighetene og Standing Group. Den endelig beslutning skulle tas av NATOs Råd.⁹³⁾

I siste uken av mai sendte sekretariatet ut det innsamlede materiale (Factual Study) og en preliminær produksjonsplan. Planen viste at for produksjon i 1954-55 (delvis 1956 og 1957) hadde NATO til rådighet \$810 millioner, hvorav \$386 millioner var avsatt til OSP-programmet. Den 8. juni skulle ekspertgruppene komme sammen og de fikk da en uke til rådighet for å komme fram til sine anbefalinger. Av disse summene hadde NATO satt av 82 millioner dollar til produksjon av artilleri og noe over halvparten av dette var midler til en ny Boforskanon som

skulle erstatte L/60. Den nye antiluftskytts kanonen hadde også 40 mm kaliber og gikk under betegnelsen L/70.

Det lette luftvernartilleri hadde fått større betydning i alle forsvarsgrener og tilhørte både luftvernet, marinen, kystartilleriet, hærens feltavdelinger og heimevernet. Det betydde at antall skyts var meget stort, større enn noen annen spesiell skytstype i forsvaret. Dermed ble luftvernartilleri økonomisk interessant for rustningsbedrifter. L/60-kanonene var allerede blitt gammedagse og holdt ikke kravene som moderne fly med større fart hadde ført med seg. Jetflyenes stadig økende hastighet førte til kortere varslings- og kortere tidsrom med mulighet til å observere og dermed treffe flyet. Dermed ble treffsannsynligheten langt mindre og betydningen av gode instrumenter til å beregne flyets avstand, hastighet etc. stor. Mens britene trengte 200 skudd for å skyte ned ett fly i første del av andre verdenskrig, var tallet øket til 1000 ved utgangen av krigen. L/60 hadde ikke i 1953 lenger en rettemekanisme som tillot hurtig nok målfølgning, presisjonen ble for lav, skuddvidden for kort og granaten hadde for liten sprengladning. Årsaken var at rettemekanismen var hånddrevet og det derfor ikke var mulig å dra sveiven raskere enn 1,5-2 ganger pr. sekund.⁹⁴⁾

Allerede i 1942 hadde derfor Bofors' tekniske direktør Hammar foreslått for den svenske forsvarsministeren og den øverste forsvarsledelsen å utvikle nye luftvernkanon-typer, henholdsvis 40 og 57 mm som skulle ha maskinell rettemekanisme og elektrisk overføring av innrettingsvinkler fra siktet. Den 40 mm kanonen som dette utviklingsarbeidet resulterte i, sto ferdig til salg på det internasjonale markedet i begynnelsen av 1950-årene.⁹⁵⁾ Denne kanonen fikk betegnelsen Bofors 40 mm M/48 L/70. 70-tallet står for at løplengden var 70 kaliber mot tidligere 60 og utgangshastigheten kunne derfor økes fra 850 til 1000 m/sek. Dette førte til at treffsannsynligheten økte med 50% på en avstand på 3000 meter noe som også var avhengig av at skuddtaket var økt fra 120 til 240 skudd i minuttet. Høy skuddtakt og stor hastighet betydde stor slitasje på røret, men pga annen drivladning ville et rør likevel ha dobbelt så lang levetid som med L/60-kanonen. Svenskene hadde ikke kommet fram til et endelig og godt ildledningssystem. Det var utviklet et system plassert et par hundre meter borte fra skytset som gjorde det mulig å styre flere skyts fra samme styreenhet, men radar og sentralsikte var ikke ferdig i 1953 da NATO diskuterte anskaffelse og produksjon av nye kanoner til luftvern.

Det nye systemets økede kompleksitet og kraft førte til at vekten økte fra 2 til 4,5 tonn og at det tok lenger tid å klargjøre kanonen pga tilkopling til elektrisk kraftkilde og behovet for solid forankring i bakken. Selve maskin-innretningen og kravet til nøyaktighet hadde tilført skytset teknisk kompleksitet som krevde høyt kvalifisert personell og et

teknisk vedlikholdsapparat. Prisen var det dobbelte av L/60, omkring 1/3 million kroner. Siden ildledningsutstyret ennå ikke var klart, var det usikkert hva dette ville komme til å koste. Størrelsesorden var ventet å ligge på 50-150.000 kroner pr kanon.⁹⁶⁾

På et møte i NATO om det koordinerte produksjonsprogrammet i mars 1953 ble det satt opp en liste over hva NATO ønsket produsert, og norske representanter valgte å konsentrere seg om få del i våpenproduksjon av L/70-kanoner.⁹⁷⁾

Spørsmålet for KV ved inngangen til 1953 var således om fabrikkene ville være i stand til å produsere et teknisk system av denne typen og om det fantes politisk vilje til å arbeide for norske produksjonskontrakter. Dette var et skyts som norske myndigheter var interessert i og som USA var villig til å betale for å få produsert. Et nødvendig utgangspunkt var et politisk initiativ for å bringe KV inn i forhandlingsspillet i Paris om ordrene på L/70-kanonene, og en vilje til å modernisere KV slik at bedriften reelt sett kunne konkurrere om ordrene.

Politikerne vil bygge ut KV

Da Statsbudsjettet for 1953-54 ble lagt fram 9. mai 1953 var synet på KV fra politisk hold sterkt endret i forhold til tidligere år. Mens det tidligere var bevilget bare mindre summer til bedriften, stilte nå både Industridepartementet og Forsvarsdepartementet seg bak innholdet i et memorandum fra KV's styre av 17. april 1953 der det ble understreket betydningen, både ut fra økonomisk og forsvarsmessig synspunkt, av at Norge fikk en våpenfabrikk som kunne produsere reservedeler til vedlikehold av den nye store våpenparken som forsvaret fikk gjennom MDAP. Bedriften måtte også bli så konkurransedyktig med henblikk på teknisk standard, produksjonsvolum, leveringstid og priser at den kunne gå inn som et ledd i felles NATO-produksjon. KV tilfredsstilte ikke dette kravet i 1953. Derfor mente styret at det var "uomgjengelig nødvendig å sette i gang en omfattende modernisering av Våpenfabrikken for at den skal kunne løse sin oppgave og sikre Norges plass i produksjonsprogrammet. Uten en slik modernisering vil Våpenfabrikken komme til kort i konkurransen og bli betraktet som et rent reparasjonsverksted".⁹⁸⁾

Styret hevdet videre at det hastet med å komme i gang og antydde at KV hadde konkrete planer for ny produksjon: "Det vil være av avgjørende betydning at Våpenfabrikken kan ta de nye og moderniserte produksjonsforhold i betraktning ved fremleggelsen av sine planer og oppgaver i NATO i tiden som kommer".⁹⁹⁾ På en slik bakgrunn hadde styret utarbeidet en generalplan til en kostnad på 25 millioner kroner. Bedriften ønsket raskt å utvide produksjonskapasiteten for lette våpendeler og

bygge en ny produksjonshall for tunge våpendeler. Dette byggetrinnet ville koste 16 millioner kroner og styret mente det var meget viktig at byggearbeidet kom i gang raskest mulig.

Forsvarsdepartementet støttet utbyggingen fullt ut. Også Industridepartementet mente at bedriften trengte en modernisering for å øke produktiviteten. Departementet var likevel skeptisk til den foreslåtte utbyggingen fordi det knyttet seg en "viss usikkerhet til hvilke oppgaver som kan falle på bedriften innenfor det produksjonsprogram for våpen som blir koordinert gjennom NATO". Industridepartementet måtte imidlertid si seg enig i at uten et opprustningsprogram for bedriften ville den ikke ha sjanse til å bli med i konkurransen om NATO-prosjekter. Hovedkonklusjonen ble at "departementet finner å burde anbefale at bedriften blir satt i stand til en slik utbygging som styret har foreslått".¹⁰⁰⁾

Det er påfallende hvor raskt saksbehandlingen av de militærindustrielle utbyggingen gikk. Styret i KV hadde den 28. april 1953 foreslått en finansiell dekningsform for investeringer på 15 millioner kroner, som dagen etter ble akseptert av firmaets representantskap. Parallelt med dette ble styrets memorandum om utbyggingen behandlet i Forsvars- og Industridepartementet og allerede den 30. april sluttet Forsvarsdepartementet seg til styrets planer med uttalelsen: "Forsvarsdepartementet anbefaler derfor at Våpenfabrikken økonomisk må bli satt i stand til å imøtekomme Forsvarets behov for slike våpen og våpendeler som nå framstilles innenlands".¹⁰¹⁾ Også i Industridepartementet og i Stortinget gikk saksbehandlingen raskt og forslaget ble ikke noen steder møtt med alvorlige innvendinger. Særlig er det verdt å merke seg Stortingets Militærkomites sterkt positive holdning til utbyggingen med vekt på både militære og økonomiske aspekter.¹⁰²⁾ Komiteens innstilling ble videre enstemmig vedtatt av Stortinget.

Fra 1951 til 1953 var troen på KV som en militær bedrift snudd fra mistro til at bedriften kunne finne et militært marked, til et påtrykk for å bygge ut fabrikken med begrunnelse i den potensielle militære etter-spørsel. I 1951 fikk KV klar beskjed om å gå over til sivil drift, i 1953 gikk styret, Forsvarsdepartementets ledelse og Industridepartementet inn for å satse på militærproduksjon.

Norge vil bli våpenprodusent

Norske myndigheter besluttet således at Norge burde legge et grunnlag for å bli et våpenproduserende land. Realiseringen av denne målsettingen var avhengig av utviklingen av NATOs produksjonsprogram. Jens Chr. Hauge reiste til Paris i februar 1953 og forhandlet om Norges del-

takelse i det koordinerte produksjonsprogrammet. Her ble det pekt på at Norge etter andre verdenskrig ikke hadde gjenoppbygd militærindustrien selv om myndighetene hadde lagt planer for dette i forbindelse med f.eks. AMP-programmet i 1949. Hauge påpekte på møtet at KV i årene etter krigen ikke hadde blitt bygd opp til å bli en moderne militær bedrift, men hadde sunket ned til å bli en reservedelsfabrikant av relativt få enheter og gjennom OSP bare hadde fått bestillinger på produksjon av bajonetter. "Thus the trend of development after the war - including the end item aid in armament under the U.S Mutual Security Program, that is of course of such vital importance to Norwegian defence - has indirectly tended to inactivate the Kongsberg plant and has rendered it no real platform in the rearmament program for Norway and for NATO".¹⁰³⁾

De norske myndighetene ønsket nå at KV ikke bare skulle spille en mer aktiv rolle i reservedelsproduksjonen, men også i programmet for framstilling av hele våpen. KV burde bli med i NATOs koordinerte fellesproduksjon og Norge fremmet krav om at KV måtte få delta i produksjonen av 40 mm skyts. KV burde bli 'considered first of all' i dette samarbeidsprosjektet fordi bedriften hadde hatt et langvarig samarbeidsforhold med Bofors og lang erfaring fra 40 mm produksjon. Også for produksjon av tyngre bombekastere ville KV være aktuell. Den norske regjering gjorde også oppmerksom på at det i Norge var utviklet en 75 mm berg-haubitzer og at KV var i stand til å levere denne til NATO-land. Norge hadde allerede pekt på dette overfor Hellas og Tyrkia.¹⁰⁴⁾

Myndighetene var innstilt på å få KV med på L/70-produksjonsprogrammet, men det virker som om KV-ledelsen var noe skeptisk til om bedriften var i stand til å gjennomføre produksjonen av et så komplisert våpen. Bedriften selv så ut til i større grad å ville nøye seg med reservedeler til L/60. I Paris satt imidlertid en person med kjennskap til KV og med en ide om hva bedriften burde være. Det var oberst Nils Sæbø som ledet den norske NATO-delegasjonen og hadde vært styremedlem i KV fram til juni 1952. Etter hans mening ville resultatet av at KV satset utelukkende på leveranser av reservedeler til L/60 og annet forældet skyts, være at fabrikken ville bli nødt til å leve fra 'hånd til munn' i en årrekke basert på tilfeldige småordrer som kunne falle fra det koordinerte produksjonsprogrammet eller OSP. Dersom en gikk over til nyproduksjon av L/70, som ville være et aktuelt produkt i 10-15 år, ville fabrikken få helt andre muligheter til teknisk og økonomisk konsolidering.

KV-ledelsens skepsis skinner gjennom i Sæbøs argumentasjon overfor KV. Han påpekte at bedriften ikke måtte avvise L/70 på forhånd som en altfor stor og vanskelig oppgave. En burde sørge for å holde mulighetene åpen for en videre deltakelse i produksjonsprogrammet og

gjøre de forberedelser som var nødvendig slik at KV kunne ha et rimelig utgangspunkt ved forhandlingene høsten 1953.¹⁰⁵⁾ Sæbø skrev videre at dersom KV skulle satse på militære våpenleveranser, så var L/70 'det gunstigste våpen som vil bli aktuelt for nyproduksjon i nær framtid'. Delegasjonen mente at L/70 var 'et ubestridt framtidsvåpen i sin klasse. Mens det midlere og tyngre luftvernsartilleri i forholdsvis nær framtid må forutsettes å bli supplert av "Nike"-bataljoner, er det så vidt vites enda ikke på trappene noen ekvivalent som kan overta det lette luftvernartilleris oppgaver'.¹⁰⁶⁾

Sæbø mente videre at siden en satsing på 40 mm ikke i særlig grad ville berøre håndvåpenavdelingen, burde KV også gå inn for å få leveranser fra denne. Imidlertid burde en ved en virkelig 'storproduksjon' av 40 mm sette så mye kapasitet som mulig inn på dette våpen og eventuelt redusere håndvåpenproduksjonen. "En må nemlig forutsette at det personell i (NATO-) Sekretariatet og i MSA som har befatning med disse saker, har en annen sans for dimensjoner enn vi er vant med". Dersom KV spredde seg for mye var det en fare for at bedriften ville bli betraktet som lite interessant for nyproduksjon og sett på som en 'maintanance shop'.¹⁰⁷⁾

På denne bakgrunn kom KV og de norske myndighetene med et utspill og et konkret forslag til produksjonsplaner. Planene var ufyllstendige og urealistiske, men dette var en bevisst strategi fordi en mente at KV på denne måten ville ha størst muligheter til å få en kontrakt. "Det er sannsynlig at hverken kapasitet eller leveringstider er i overensstemmelse med de faktiske forhold. Dette turde dog sannsynligvis være tilfelle også for de to andre produsenter".¹⁰⁸⁾ Med myndighetenes vilje til å investere midler i de militærindustrielle bedriftene og initiativet som ble tatt i Paris for å sikre seg ordrer i amerikansk valuta, hadde Norge politisk sett lagt om sin militærindustrielle politikk. Fra nå var målsettingen å få så store ordrer som mulig - og få dem betalt av amerikanske styresmakter i dollar. Det var likevel mange hindringer som måtte overkommes før KV kunne få kontrakt på produksjon av et moderne, teknisk avansert våpensystem.

Allianse med Bofors

Den norske målsettingen var klar. Myndighetene ønsket at KV skulle delta i produksjonen av L/70. Spørsmålet var hvordan det skulle være mulig å overbevise NATO om at en opprustning av den gamle fabrikken på Kongsberg ville gjøre den til et riktig sted å satse på moderne våpenindustri. Flere taktiske veier ble valgt i kampen om L/70-kontrakten. En av dem var forsøket på å alliere seg med Bofors og sikre seg produksjonsrettigheter direkte fra den svenske rettighetsinnehaveren.

KV hadde pga lisensproduksjonen med Bofors på L/60 hatt jevnlig kontakt med den svenske storprodusenten av våpen, og den 16.-18. februar 1953 besøkte major Bjarne Hurlen, som var ansatt ved KV, Bofors for å "sette meg inn i de nye modeller for lett luftvern, 40 mm M/48 L/70 og 57 mm L/60, for å vurdere deres anvendelse og de viktigste produksjonsområder ved evtl. lisensproduksjon på Kongsberg".¹¹⁰⁹ Hurlen skulle snart bli den sentrale person på Kongsberg i spillet om L/70 avtalen og la sammen med Hauge og Sæbø opp det taktiske opplegget for å sikre KV produksjonskontrakten.

I siste del av mai dro en norsk delegasjon til Bofors for å "diskutere samarbeidsavtalen mellom Bofors/Kongsberg med henblikk på NATO-produksjon av L/70. Utarbeidelse av rammeavtalen".¹¹¹⁰ I denne delegasjonen var en annen person som ble en viktig aktør i arbeidet for å gjenoppbygge den norske våpenindustrien. Det var oberst Johan Koren Christie som da var leder for Materielldirektoratet i Forsvarsdepartementet, en videreføring av det tidligere SOD, og som dessuten hadde overtatt plassen til Sæbø i styret for KV juni 1952.¹¹¹¹

Delegasjonen reiste til Sverige med forslag til Bofors om at de i sin helhet skulle overlate produksjonsrettighetene for L/70 kanonen for NATO-området og eventuelt andre land til KV. Det var en meget ambisjos målsetting som kunne gjøre KV til en storleverandør av antiluftvern dersom forslaget fikk støtte fra Bofors. KV ville bruke den informasjon som firmaet hadde fått gjennom NATO-møtene tidligere på året for å overbevise Bofors om at planen ville være fordelaktig også for dem. Delegasjonen gjorde oppmerksom på at L/70 hadde gode muligheter til for å bli godtatt som NATO-våpen i det koordinerte produksjonsprogrammet og at beslutning ville bli tatt allerede på møte i Paris i slutten av mai.

Norges NATO-medlemskap skulle være gulroten KV holdt opp for Bofors: KV kunne i en slik sammenheng spille en viktig rolle for den svenske våpenbedriften. Som KV delegasjonen uttrykte det: "Som NATO-land har Norge (KV) store sjanser for å arbeide seg inn på dette området, mens Bofors neppe har slike muligheter". KV hadde heller ikke selv tilstrekkelig kapasitet til å spille noen reell rolle, men *sammen* kunne KV og Bofors være en betydelig faktor. Det var dette som var tilbudet til Bofors. Den svenske fabrikken kunne produsere L/70-kanoner i KVs navn og selge dem gjennom NATOs koordinerte program og med OSP-midler. På den måten kunne Bofors med egen produksjon komme inn på det meget store NATO-markedet med KV som sin 'Trojanske hest' - og sikre også Sverige dollarinntekter.

Men Kongsberg Våpenfabrikk ville ikke bare være et salgsfirma for Bofors. Etter hvert som utbyggingen av fabrikken fant sted skulle KV gradvis overta en større del av NATO-leveransene med egen produk-

sjon. Med Bofors gode navn som våpenprodusent og KV's posisjon som ukjent og gammel våpenfabrikk ville det bare være en fordel å orientere kundene om at det egentlig var Bofors som laget kanonene: "L/70-skyts må leveres i KV's navn, men kundene bør være orientert om KV's og Bofors' produksjonssamarbeide".⁽¹²⁾

KV presset også Bofors med hensyn til tiden. Det hastet med å komme fram til en avtale. Ikke bare ville NATO snart ta en beslutning, men det var også meget sannsynlig at nye land som Italia og Frankrike ville forsøke å komme inn som NATO-produsenter av L/70. Dersom KV og Bofors i fellesskap la fram sin plan før andre kom inn i bildet, mente KV's representanter at de hadde en mulighet til at både KV og Bofors fikk produksjon av store leveranser.

Delegasjonen fra Kongsberg og norske militære myndigheter hadde også et subsidiært forslag. KV kunne godta en avtale med lisens bare for Norge. Dette ville være lite tilfredsstillende både for KV og Bofors fordi lisenser til andre NATO-land ville innebære at Bofors-fabrikken selv ikke fikk produsere så mange kanoner som avtalen med KV som hovedleverandør til NATO la opp til.⁽¹³⁾

KV var på denne tid neppe fullt ut orientert om hvordan produksjonsplanene for L/70 var i Europa eller hvilket syn Bofors hadde på NATO-lisenser generelt. Bofors hadde allerede solgt produksjonsrettighetene for innenlandske leveranser av L/70 til Storbritannia, Frankrike, Italia og Spania. Frankrike var i gang med den første produksjonsserien og hadde levert flere prøvekanoner. En avtale med KV ville gripe inn i allerede eksisterende avtaler med disse landene, selv om de bare gjaldt innenlandsk forbruk. Det var jo i stor grad disse markedene KV-delegasjonen hadde i tankene når det gjaldt eksportmarkeder for L/70-kanonene.⁽¹⁴⁾

Med bakgrunn i den store suksessen som L/60 hadde vært under andre verdenskrig var det ikke merkelig at mange europeiske land under den nye opprustningsperioden ved inngangen til 1950-årene henvendte seg til Bofors med forespørsel om lisensproduksjon av den nye kanonen. Frankrike hadde vært tidlig ute og var som nevnt allerede i gang med prøveproduksjon da KV-delegasjonen oppsøkte Bofors med sin forespørsel. De lå lengst fremme og ville bli KV/Bofors' fremste konkurrenter på NATO-markedet. Den første reelle produksjonsserien på 200 skyts pr år var klar til å bli satt i gang. KV måtte på sin side regne med at det tok to år før fabrikken kunne starte produksjonen for fullt, noe som betydde at en ikke kunne komme i gang med reell produksjon før midten av 1955 og at en fra 1955-57 kunne framstille 100 kanoner pr år.

Italia hadde også fått rettigheter til produksjon for eget marked, men Bofors regnet ikke med at den italienske produsenten ville bli noen alvorlig konkurrent, fordi "de diskuterer for mye" og satset på å fordele

produksjonen på flere underleverandører. I Storbritannia var produksjonen også kommet i gang, men foreløpig var det ikke levert ferdige skyts. Også tyske interesser hadde vært i kontakt med Bofors for å produsere L/70 i et samlet antall på ca 4.000 med en produksjonskapasitet på 1000 skyts pr år. Bofors mente at denne produksjonen ville komme i gang straks generalavtalen med Tyskland var bragt i havn.

Dermed ville alle de store NATO-landene ha sine egne produksjoner av L/70 og spørsmålet var hva KVs posisjon ville bli og hvilken rolle fabrikkene kunne spille for andre NATO-land. KV hevdet at behovet for L/70 i Vest-Europa var meget stort og ga plass for flere produsenter. Tysk produksjon ville nok dekke Tysklands behov, men det ble ansett som mindre heldig i 1953 at NATO skulle bli sterkt avhengig av tyske L/70 leveranser. Dette mente KV ville rettferdiggjøre en norsk produksjon.¹¹⁵⁾

Det var ikke bare andre NATO-lands lisenser som skapte problemer for KVs forespørsel om en generell NATO-lisens. Bofors var nemlig meget skeptisk til å gi slike lisenser overhodet og foretrakk å gi lisenser til hvert enkelt land. Bakgrunnen var dårlige erfaringer med USAs bruk av Bofors tegninger til egen bruk og produksjon. Avtaleverket i 'Off Shore' leveransene var slik at de ville gi USA muligheter for å overta og bruke tegninger. I en tid da Bofors ennå lå i rettsaker med den amerikanske regjering om erstatning, var firmaet lite villig til å overlate tegninger og lisenser i en form som gjorde det mulig for USA å unngå avgifter på egenproduksjon av L/70-kanoner.¹¹⁶⁾ Det var viktig for Bofors ikke å svekke sin juridiske posisjon i disse rettsakene. For Bofors var det dessuten ekstra vanskelig å gi en internasjonal lisens til KV fordi firmaet allerede hadde avslått en tilsvarende søknad fra Frankrike.¹¹⁷⁾

Bofors primære ønske var derfor et *salgssamarbeid* med tanke på salg til hele verden, da behovet i NATO allerede var begrenset siden så mange land allerede hadde lisensrettigheter. KV ville ikke akseptere å være utelukkende et salgsfirma, og hevdet at det var et sterkt NATO-ønske at Norge dekket den ledige produksjonskapasiteten ved KV gjennom framstilling av L/70. Norges representant i NATO hadde diskutert dette i Paris og delegasjonen kunne vise til at Norge ved siden av Frankrike og Italia var satt opp som "Parent Country" for L/70 i NATO. KV måtte derfor ha en prinsipiell løsning på samarbeidsforholdet til Bofors innen meget kort tid.¹¹⁸⁾

Delegasjonene fra de to skandinaviske våpenfabrikkene besluttet å møtes igjen dagen etter for å avslutte forhandlingene. KV la der fram et 8-punkts forslag til rammeavtale der hovedpunktene var at Bofors og KV skulle samarbeide om framstilling av L/70 og at ingen andre land enn Norge hadde rett til å kopiere eller produsere L/70 med utgangspunkt i avtalen mellom KV og Bofors. For leveranser utenfor NATO

skulle Bofors stå som eksportør, men det var en forutsetning at produksjonen til slike land skulle deles mellom KV og Bofors etter et avtalt forhold. KV skulle videre fungere som kontaktorgan mellom Bofors/KV og NATO-myndighetene. I hovedtrekk sa Bofors seg enig i grunntrekkene i avtaleutkastet, men ønsket at produksjonsavtalen skulle være i forholdet 50/50 og at Bofors ikke skulle levere komplette kanoner. KV ville da stå som produsent.

Med utgangspunkt i dette forslaget til rammeavtale utarbeidet ingeniør Arne Bakken som fra 1954 ble KVs tekniske direktør, og Bjarne Hurlen sammen med to Bofors-representanter et forslag til produksjonsfordeling 1955-1958:

1955 10 stk – 100% fra Bofors

1956 100 stk – 50/50 (KV/Bofors)

1957 150 stk – 55/45 (")

1958 150 stk – 67/33 (")

Etter denne planen skulle KV først levere ferdige skyts i 1958.

Prisene var det Bofors som satte opp og de ville synke avhengig av hvor mange kanoner som ble levert. For 100 kanoner ville stykkprisen være 290.000 svenske kroner og den ville synke til 260.000 ved levering av 400 kanoner (1 US\$ ble dette hhv 56.100 og 50.400).¹¹⁹⁾

KVs framstøt overfor Bofors i mai 1953 var et forsøk på å sikre KV store rettigheter til det internasjonale våpenmarkedet. Men firmaet hadde for mange odds imot seg til å kunne lykkes fullt ut. For det første var KV og Norge ingen sterk aktør på det internasjonale våpenmarked. For det andre kom forespørselen for sent; andre var kommet KV i forkjøpet. For det tredje førte rettsaken mot den amerikanske regjeringen til at Bofors ikke var villig til å gi NATO-lisenser; og til sist: KV var ikke attraktiv nok som samspiller for Bofors i 1953. Likevel kunne delegasjonen vende tilbake til Oslo og Kongsberg med et forslag til en rammeavtale som gikk langt i retning av KVs primære ønske: Produksjons- og samarbeidsavtale for leveranser til NATO, men uten at KV ble eneste lisensinnhaver; og i tillegg et mulig samarbeid om salg til land utenfor NATO.

Nærkamp i NATO

Etter at KV hadde vært i kontakt med Bofors og forsøkt å få til en avtale om samarbeid om produksjon og salg, måtte kampen om en mulig L/70-kontrakt føres videre i NATO-organene. KV skrev til Forsvars- og Industridepartementet at selv om ikke forhandlingene med Bofors formelt sett var kommet til noen endelig avslutning, så var de i så sikre

former at KV hadde funnet det forsvarlig å sende sin representant Jens Chr. Hauge assistert av Bjarne Hurlen til Paris for der å kunne legge fram forslag om produksjonsvolum for 40 mm L/70 for årene 1955-58 med et norsk behov på inntil 250 skyts.¹²⁰⁾

KV presenterte også de punktene som bedriften mente en fra norsk side ønsket burde inngå i en avtale med NATO om L/70-produksjon:

- a) Bofors og KV var enige om en produksjons- og samarbeids-avtale for levering til NATO-medlemsland av både deler og komplett system.
- b) Avtalen skulle ikke gi andre land enn Norge rett til verken å kopiere eller produsere 40 mm L/70 eller deler av denne.
- c) Bofors og KV var enige om at NATO skulle bli orientert om planene med hensyn til produksjonskapasitet og sannsynlig pris.
- d) Alle leveranser utenfor NATO skulle skje i Bofors-regi.
- e) KV skulle være kontrollorgan mellom begge kontrahenter på den ene side og NATO på den andre.
- f) Rammeavtalen skulle vare i 4 måneder og da fornyes eller omgjøres.

Produksjonsvolumet var antydnet til å bli:

		Fordeling mill kr	
		Norge	Bofors
1955	10 skyts		3,75
1956	100 skyts	18,75	18,75
1957	150 skyts	30,00	26,00
1958	150 skyts	37,50	18,50

Overfor Industridepartementet argumenterte KV med at opplegget var i pakt med styrets memorandum av 17. april 1953 til Industridepartementet og St.prp. nr. 1 Tillegg 48 av 9.mai 1953.¹²¹⁾

Innholdet i denne orienteringen lå til grunn for det videre arbeidet i NATO og ble fulgt opp gjennom en reise Hurlen og Hauge foretok 27.5 - 1.6 til London og Paris der de satte seg inn i planene for koordinert produksjon av våpen i Europa, "først og fremst med sikte på å komme med i produksjonen av 40 mm L/70".¹²²⁾ Her fikk de opplysninger om at Storbritannia hadde igangsatt produksjon av L/70-kanoner ved fire større bedrifter (på størrelse med KV) i Nottinghamdistriktet. Alle bestillingene på L/70 var plassert og det var ingen interesse i å bruke KV som underleverandør. De norske representantene ga uttrykk for at KV ønsket å få dra nytte av de produksjonserfaringer Storbritannia hadde fått ved produksjon av L/70 siden KV var i gang med å begynne produksjon. Dette ble ikke tatt umiddelbart positivt imot og "en eventuell kontakt med U.K. når det gjelder L/70 må formentlig tas opp på aller høyeste hold".¹²³⁾ NATO-samarbeidet hadde sine klare begrensinger, ikke minst på det industrielle område.

I siste uke av mai kom NATO-sekretariatet med sin foreløpige produksjonsplan for det koordinerte samarbeidet, der det som nevnt var satt opp \$52 mill til L/70-produksjonen. Dette var den eneste muligheten for KV til å komme med i produksjonsprogrammet. De øvrige skyts og håndvåpen som var potensielle KV-produkter og med i programmet, var av mindre betydning.¹²⁴⁾

For den norske delegasjonen i NATO var det overraskende å se de prisoverslag som nå ble lagt fram fra deltakerlandene. Frankrike og Italia var satt opp med en årlig produksjonskapasitet på 1000 skyts hver, Storbritannia med 500 og KV med 100. Prisene varierte sterkt og Frankrike hadde f.eks. senket sitt kostnadsoverslag fra \$73.000 til under \$40.000; Italia oppga \$28.000 og Storbritannia \$30.000. Etter konferansen med Bofors hadde KV oppgitt pris på \$50.000 og senere stått på denne prisen. Med lavt antall og høy pris kom KV dårlig ut av sammenligningen med andre produsenter, noe som innebar en fare for at KV kunne bli kuttet ut av produksjonsprogrammet.

Den norske delegasjonen måtte derfor foreta seg noe. Det taktiske opplegget ble å gjøre KVs rolle i produksjonsprogrammet mer betydningsfull - i hvert fall i papirplanene - ved å øke produksjonskapasiteten fra 100 til 500 skyts over fire år og i tillegg 'gjøre pristilbudet mer svevende'. I kampen mellom de europeiske NATO-landene om amerikanske dollar var det viktig å ha gode allierte i sentrale posisjoner i USA. Hauge tok derfor direkte kontakt med den amerikanske ambassadøren Fred L. Andersson, og i et brev til ham skrev Hauge at KV "has developed considerably her plans for production of Light AA Guns 40 mm under the Correlated Production Programmes". For at endringen ikke skulle virke som det den var - rene papirendringer for å komme med i produksjonssamarbeidet - viste Hauge til at den økte produksjonen skulle skje ved at KV skulle bruke flere underleverandører og samarbeide med Bofors om tekniske data og del-leveranser. Takket være avtale med Bofors ville Norge være i stand til å produsere L/70 for alle NATO-land, ikke bare til Norges eget bruk. Hauge ba om at USA støttet Norge slik at KV fikk beholde plassen på produksjonsprogrammet.¹²⁵⁾

Hvem som ville bli med i produksjonen og hvordan fordelingen skulle være, ble deretter diskutert av en ekspertgruppe bestående av representanter fra Frankrike, Italia, Storbritannia og Norge. Hvert land stilte med en representant som var utpekt av regjeringen og hentet enten fra administrasjonen eller privat industri. Vedkommende kunne ha med seg 1-2 rådgivere. Gruppen skulle se på de foreliggende tekniske mulighetene til å produsere de forskjellige produktene i Europa med hensyn til leveringstid, transport, up-tooling, lisensavtaler etc. Det skulle også tas hensyn til allerede igangværende produksjon, som kunne gjøres mer økonomisk ved å øke produksjonsvolumet. Dette ville favo-

risere de land der L/70 produksjon allerede var igangsatt, først og fremst Storbritannia og Frankrike. I tillegg kom økonomiske faktorer som pris- og betalingsforhold og dessuten sikkerhetsforhold. KVs fremste oppgave måtte være å argumentere for at prisene kunne reduseres i forhold til de andre leverandørene.¹²⁶⁾

Arbeidet ble fulgt opp gjennom arbeidsgruppen for produksjon av artillerivåpen i NATO der Hurlen, Bakken og Christie møtte den 8.-13 juni. En var i NATO på dette tidspunkt kommet til at behovet for L/70 var større enn tidligere beregnet fordi en så mindre realistisk på mulighetene for å forbedre L/60-kanoner til å holde tilstrekkelig kvalitet etter de nye krav som nå ble stilt. Behovet for lett luftvern måtte dekkes gjennom produksjon av L/70. Behovene var så store at selv ved maksimal utnyttelse av Vest-Europas kapasitet ville en ikke dekke behovene i 1954 før tidligst i 1958. Dermed var det ikke aktuell politikk å skjære bort noen produsenter. KV var sikret en plass; spørsmålet var hvor store kontrakter betalt med amerikanske dollar KV kunne trekke i land. NATO utarbeidet på dette møtet et produksjonsprogram med det for øye å oppnå maksimal uttelling.

Antatt produksjonsprogram:

	1954	1955	1956	1957	1958	Lev.t. (mnd) fra ordre
Frankrike	59	220	350	350	350	15
Italia		400	600	600	600	15
UK	315	400	600	600	600	9
Norge		20	150	200	200	18
Nederland		50	100	100	100	24

NATOs organer besluttet å sette prisen til \$40.000 som utgangspunkt for søknad om midler. Da var det ikke medregnet lisensavgift eller utgifter til forsterker og reserverør. For å bli i stand til å gjennomføre programmet hadde deltakerlandene sagt seg villig til (uforbindtlig) å stille nasjonale midler til rådighet. For L/70 produksjonen varierte dette fra \$24 mill for Storbritannias vedkommende til \$2,8 mill for Norge. USA hadde da beslutningen ble tatt, ikke stilt OSP midler til rådighet for L/70, men en regnet med at USA ville skyte til \$20 millioner i løpet av 1955. Amerikanerne hadde nemlig under møtene uttrykt stor interesse for prosjektet.¹²⁷⁾

Ennå var det skjær i sjøen. En ting var å bli med i planene for det NATO-koordinerte produksjonsprogrammet, noe annet var å sikre dollar ved at USA bestilte L/70 fra den norske produsenten. Da var forhold-

det til USA viktig, men også at KV fylte de normene for produksjon som USA satte opp for OSP-produksjonen.

USA hadde som målsetting for en effektiv utnyttelse av Europas forsvarsressurser å oppnå en viss grad av standardisering. De var villige til å bruke bl.a OSP-midler som virkemiddel for dette. For KV var det derfor viktig, straks fabrikken hadde kommet med i samarbeidet i NATO og fått en lisensavtale med Bofors, å kontakte British Ministry of Supply for å sikre at den norske produksjonen var på linje med den britiske. Britene hadde nemlig foretatt en del 'justeringer' av sin versjon, blant annet hadde de toleransesatt tegningene for masseproduksjon. Dersom alle deler i våpnet skulle være utbyttbart i hele NATO ville det være nødvendig å bruke britiske tegninger eller tilsvarende tegninger for alle produsenter, og Storbritannia ble oppfordret til å distribuere sine tegninger til de andre NATO-produsentene. NATO-gruppen ville konsentrere seg om å standardisere toleransekravene slik at selve skytset og ammunisjonen var standard. En mente at det ville være lite realistisk å tro på ensartede spesifikasjoner for hele våpenet da kjøretøyer og elektrisk utstyr i de forskjellige land er meget uensartet.¹²⁸⁾

Bofors mister interessen for KV

Etter juni-møtene i NATO anså KV det som mest hensiktsmessig at bedriften så snart som mulig kom i gang med forberedelser til produksjonen med utgangspunkt i de nasjonale midlene som var stilt til disposisjon for L/70-anskaffelser. Dette var et relativt begrenset program og KV tok utgangspunkt i at en på kortest mulig tid skulle bli i stand til å absorbere OSP- eller NATO-ordrer av en annen størrelsesorden. KVs ordrebok strakk seg til siste halvdel av 1954 og for bedriften var det viktig å ha produksjonsutstyret på plass til da slik at L/70-produksjonen kunne dekke hullet i ordreboken.

På bakgrunn av de alternativer som forelå satte KV opp to produksjonsprogrammer, ett basert på leveranser til Norge og ett med salg også til NATO-land. Bedriften regnet ikke med noen leveranser av L/70 fra KV i løpet av 1955. Dersom en bare fikk Norge som marked ville det ikke bli levert kanoner overhodet det året; det vil si at det ikke ble levert ferdige kanoner fra Bofors i KVs navn. Året etter skulle KV levere 50 skyts til Norge, og av dette ville omkring halvparten av arbeidet, 150-175 årsverk, bli utført hos KV. En liten del av arbeidet ville bli utført ved norske underleverandører og resten fra Bofors. I 1957 og 1958 skulle KV også stå for leveranser av 50 skyts, men KV skulle selv gradvis overta Bofors produksjonsandel slik at KV i 1958 ville stå for 75% av sysselsettingen eller 275 årsverk.¹²⁹⁾

Dersom KV også fikk NATO-leveranser gjennom 'Off Shore' programmet ville det stå KV-merket på 20 skyts i 1955, men alle disse ville være produsert ved Bofors. Bofors skulle med andre ord fungere som KVs underleverandør på sin egen kanon! I årene som fulgte fram til 1958 skulle Bofors gjennom KV levere 100 skyts årlig. KVs egenproduksjon skulle trappes opp til 50 i 1956 og 100 i 1957 og 1958. For å få dette til ville KV bruke norske underleverandører i stor utstrekning i startfasen for så gradvis selv overta produksjonen. Antall årsverk utført ved KV i framstilling av L/70 ville derfor øke fra 220-250 i 1956 til 425-500 i 1958.¹³⁰⁾

Før det overhodet var mulig å gå i gang med produksjonsforberedelser, var KV avhengig av å sikre seg de formelle lisensrettigheter fra Bofors. Dette skulle vise seg å by på større vansker enn ventet. Tiden hadde ikke arbeidet til fordel for KV. Da KV-delegasjonen oppsøkte Karlskoga i mai 1953 hadde KV monopol på NATO-informasjon og kontakter. I juni var dette forholdet endret.

KV sendte den 24. juni 53 en formell søknad om lisens for produksjon av L/70 'for norsk behov'. Hurlen reiste til Karlskoga for å forhandle om en endelig lisensavtale, men ble møtt av mer kritiske innvendinger enn i mai. Den ytre situasjonen hadde endret seg: NATO hadde påbegynt forhandlinger om en felles lisensavtale for NATO der alle lisensrettighetshavere kunne levere til hele NATO-området. Dette ville snart være en realitet. Det var solgt nok lisenser for L/70, argumenterte direktør Sohlman, og flere ville bare rive grunnen bort fra Bofors' egne salgsmuligheter. Bofors var nå først og fremst opptatt av å sikre produksjon og sysselsetting ved den svenske fabrikken og da ønsket de eksport av ferdige kanoner framfor lisensavtaler med Norge.¹³¹⁾

Det ville være spesielt lite hensiktsmessig å gi KV rettigheter fordi fabrikken trengte lang oppstartingstid og det ville ta lang tid før Bofors fikk noen royalty fra produksjon i Norge. Dessuten ville KV trenge assistanse fra Bofors. I tilfelle en likevel gikk med på KV-lisens ville Bofors sikre seg at det også ble levert minst 50 skyts direkte fra Bofors. Som Hurlen kommenterte: "Det var tydelig at direktør Sohlman nå - med de nye kontakter Bofors øyensynlig har fått med NATO - anså at samarbeidet med KV hadde fått meget redusert betydning, og at de retningslinjer han anga for et samarbeid var vesentlig forskjellig fra de som tidligere var trukket opp av direktør Linden".¹³²⁾

KV argumenterte overfor Boforsledelsen for at deres samarbeid med Bofors gjennom mange år også hadde gitt den svenske bedriften utbytte, men bedriftens hovedargument var likevel at det var utenkelig at Norge ville dekke sitt behov for L/70 ved kjøp av ferdige skyts fra Bofors. Slike anskaffelser ville finne sted innenfor NATO-rammen, det ville si at Norge ikke ville kjøpe fra Sverige, men fra en lisensprodusent i et

NATO-land med finansiell støtte fra USA. En lisensavtale med KV ville øke Bofors' produksjonsmuligheter idet KV ville bli den eneste lisensinnehaveren som i stor utstrekning ville være avhengig av et intimt produksjons-samarbeid med Bofors. Det ble derfor enighet om å utarbeide en lisensavtale med utgangspunkt i britenes avtale, og med en forutsetning om at Norge i tillegg til royalti betalte en stor initialavgift. Det var tydelig at Bofors hadde lagt om strategien. De gikk nå fullt inn for en lisensavtale med NATO og USA, men ville ha gode betalingsvilkår. De videre forhandlingene var knyttet til betalingsvilkårene og for å få til et samarbeid som også dekket KVs behov for opplæring av personale og bruk av moderne produksjonsteknologi.¹³³⁾

Norsk-amerikansk samarbeid

Den 13. juli 1953 reiste Jens Chr. Hauge til Paris for å slutføre arbeidet i NATO-organer for at KV skulle få produksjonskontrakt på L/70-kanoner. I NATO-sekretariatets forslag for OSP-midler for finansåret 1954 ble Norge oppgitt med anskaffelser av 20 stk L/70 med full egenfinansiering. Dermed var ikke Norge blitt innstilt til å få støtte til innkjøpene fra OSP - noe som hadde vært hele hensikten med aktiviteten for å bli med i NATO-produksjonen og med planene for å bygge ut og modernisere KV i 1953. Det var fra NATO's side ikke blitt tatt hensyn til økningen i produksjonskapasiteten etter den nye planen for årene 1956 (150 stk.), 1957 (200 stk.) og 1958 (200 stk.). Hauge fant dette meget utilfredsstillende for KV og Norge.

Igjen var det nødvendig å endre de norske papirplanene for produksjonsopplegget for å sikre seg en posisjon som muliggjorde en produksjonskontrakt. Hauge valgte i denne situasjonen å vise til resultatet fra forhandlingene med Bofors 8.- 9. juli, der mulighetene for leveranser av 40 stk. i 1955 var blitt godtatt. Norge kunne dermed si at landet ville øke produksjonen til det dobbelte under forutsetning av 50% finansiering fra OSP programmet. Økt opprustning ble dermed et argument for OSP-midler. Dersom det skulle lykkes å få til en endring i planene på dette tidspunktet var det nødvendig å få med både USA-delegasjonen og NATO sekretariatet før møtet i Working Group den 17. juli.

Saken ble lagt fram i det norske 'Off Shore utvalget' den 9. juli og tanken fikk tilslutning der. Underhånden ble spørsmålet om støtte til den norske produksjonen drøftet med Loyd Larsson ved MSA i Oslo. Han tilbød seg å reise til Paris for å vinne USA-delegasjonens støtte. Minister Larsson avtalte møte med ledende amerikanske NATO-representanter i Paris to dager før det avgjørende møtet i Working Group. Norske myndigheter, representert ved Hauge, sendte 14. juli et brev til

den amerikanske anskaffende NATO-myndighet der en viste til at den norske delegasjonen tidligere mange ganger hadde søkt assistanse og fått hjelp hos dem, og oversendte samtidig den norske kommentaren til NATOs produksjonsprogram med uttrykt håp om at den amerikanske delegasjonen ville være villig til å støtte Norge i arbeidet for å få OSP-kontrakter på L/70.

Sammen med Loyd Larsson fikk så Hauge og Sæbø møte sentrale amerikanske aktører i de anskaffende organer, general Finlay og brigadier Smith i Paris. Norge fikk på møtet amerikanernes støtte: "Reaksjonene fra amerikansk hold var overordentlig positiv". USA ville støtte et norsk forslag om at Norge skulle tas med på den foreløpige oppstillingen over land som kunne komme i betraktning for OSP-kontrakter. Samme dag sendte Norge et forslag til NATOs sekretariat om en utvidelse av den norske delen av L/70 programmet.

På møtet i Working Group den 17.juli fikk Norge støtte både fra formannen (Mr Weicher) og general Finlay og tallene på den norske produksjonen ble endret fra 20 til 40 kanoner for det første året. Norge hadde dermed fått et program med 40 kanoner med egenfinansiering på \$0,8 millioner og OSP-midler på \$0,8 millioner. Norge skulle plassere en ordre på 20 kanoner til en verdi av ca. 6 mill kr på budsjettet for 1953/54 og med en forutsetning om at det i de neste to år ble plassert kontrakter for minst 36 kanoner til.¹³⁴⁾

Den 20. juli kunne Hauge meddele at også NATOs sekretariat hadde gått inn for at programmet for Norge skulle økes fra 20 til 40 kanoner for 1955. NATO-sekretariatet hadde anbefalt dollarkontrakt for 20 kanoner på linje med tidligere anbefalinger for andre land. Avgjørende for vedtaket var at den amerikanske delegasjonen hadde stilt seg positivt til det norske forslaget og støttet Norges posisjon.¹³⁵⁾

L/70 produksjonen forberedes

Å få kontrakten på L/70 leveransene var en ting. Å gjennomføre produksjonen på en slik måte at kundene - de amerikanske myndighetene - var tilfredsstilte og derfor villig til å komme med bevilgninger til nye kanonkjøp fra KV, var noe helt annet. KV-ledelsen var seg bevisst at bedriften i 1953 ikke var i stand til å gjennomføre L/70-produksjonen uten et omfattende samarbeid med andre og uten en gjennomgripende modernisering og omlegging av hele bedriften. Dette var grunnlaget for søknaden om bevilgninger fra Stortinget våren 1953. Da kontraktene var vel i havn ut på høsten, måtte arbeidet med oppbygging av teknisk produksjonskompetanse og effektivisering av bedriften ta til. Vi skal

kort peke på en del av de omlegginger som fant sted og hvilken assistanse KV fikk fra Bofors og fra amerikanske organer.

Framstillingen er ikke ment å være fyllestgjørende, men vil antyde den betydning L/70-fabrikasjonen fikk som grunnlag for at KV ble en militærbedrift som i slutten av 1950-årene kunne påta seg nye oppdrag av avansert teknologisk art, og som på enkelte felter hadde ervervet spesialkompetanse som få andre norske verkstedbedrifter hadde på den tid.

Samarbeid med Bofors

KV hadde under hele forhandlingsfasen med Bofors påpekt hvor avhengig det norske firmaet ville være av produksjonsteknisk assistanse fra den svenske våpenprodusenten for å kunne gjennomføre produksjonen på en vellykket måte. Behovet for svensk assistanse i oppstartingsperioden var blitt brukt som et argument for at Bofors skulle inngå samarbeidet med KV: Bofors skulle av den grunn selv få stå som produsent av en del av de kanonene som KV fikk bestilling på. Allerede etter et møte mellom KV og Bofors i siste halvdel av juli 1953 hadde J. Chr. Hauge bedt Bofors om hjelp til å utarbeide et preliminært program for KV slik at bedriften hurtigst mulig kunne komme i gang med forberedelsene. Bofors sa seg villig til å stille tegninger (blåkopier) til rådighet for KV og mente at de kunne ha disse ferdige i løpet av en måneds tid.¹³⁶⁾

Det viste seg å bli mer problematisk enn forventet å komme fram til enighet om de produksjonstekniske samarbeidsforholdene høsten 1953. Først og fremst fant KV det 'fullstendig uantakelig' at Bofors stilte som betingelse for samarbeidet at KV skulle betale 5,4 millioner svenske kroner for den nødvendige tekniske assistansen i tillegg til dekning av lisensrettigheter.¹³⁷⁾

Det viste seg likevel i løpet av høsten at Bofors var innstilt på å gi etter på sine krav og langt på vei godta KV's forutsetninger for samarbeidet, og den 7. oktober forelå et utkast til samarbeidsavtale. Den ga KV rettigheter til å framstille 40 mm fjernstyrt L/70 automatkanon i felt- og marinelavett med unntak av utstyr som Bofors ikke selv framstilte, bl.a. optisk utstyr. Avtalen inneholdt heller ikke spesifikasjoner av ildledningssystemet, men partene var blitt enige om at Bofors skulle samarbeide med KV om å finne fram til et egnet system.¹³⁸⁾

For oppstartingen av produksjonen ved KV mente en at det var nødvendig at Bofors sa seg villig til å stille sakkyndig personell til disposisjon og dessuten gi norske medarbeidere kursopplæring i Sverige. I første omgang var det snakk om å sende ingeniører til Sverige, men senere skulle også montører og kontrollarbeidere få opplæring ved den svenske våpenfabrikken.¹³⁹⁾ Det viste seg imidlertid at det var tilstrekkelig å

sende en montør til Sverige i noen måneder og at monteringsarbeidet fra 1951 gikk uten store vansker.

Samarbeid med USA

I 1953 var det en realistisk mulighet for at amerikanske myndigheter ville støtte moderniseringsplanene ved KV med finansielle midler, særlig ved å støtte kanonavdelingen for å forberede L/70 framstillingen.¹⁴⁰⁾ Vel så viktig for KVs utvikling var mulighetene for å få amerikansk støtte i tekniske og organisasjonsmessige spørsmål som de amerikanske hjelpe-programmene åpnet for.

Sommeren 1953 sendte KV søknad til MSA om teknisk assistanse. Bedriften ba om fire amerikanske spesialister, en spesialist i organisasjonsanalyse, en i opplæring av personell og to eksperter på lønssystemer. USA sa seg etter kort tid villig til å støtte søknaden og ekspertene skulle ankomme Kongsberg i januar 1954 for å se over hva som kunne gjøres for å effektivisere driften.¹⁴¹⁾

Søknaden til MSA om eksperthjelp var satt opp etter at en amerikansk konsulent hadde besøkt KV. Hans innsyn i forholdene ved bedriften hadde ført til at amerikaneren anbefalte øyeblikkelig assistanse av utenlandsk ekspertise. Amerikaneren hadde foreslått 8 eksperter, men KV ba bare om fire i første omgang for ikke å belaste egen ledelse for mye, som det het; operasjonsanalytikerne ble utelatt. KV ba også om at ekspertene ankom noe senere enn den amerikanske konsulenten hadde foreslått fordi KV "is now facing a period with extensive enlargements of building and requirement of machinery".¹⁴²⁾

Bakgrunnen for den amerikanske konsulentens inngripen og oppfordring til KVs ledelse om videre arbeid var den vidtgående rett som amerikanerne hadde gjennom sine støttekjøp i Europa. Det ble brukt en "General Provisions" som standardkontrakt som ga "den amerikanske kontrahent en usedvanlig begunstiget stilling". De skulle bl.a. ha utstrakt adgang til inspeksjon av firmaet og produksjonen, og bedriftene var også forpliktet til å føre et nøye skjema for å spesifisere produksjonskostnader.¹⁴³⁾

OSP kontraktene kom på denne måten til å legge betydelig press på KV ledelsen for å gjennomføre omlegging av bedriften særlig på det organisatoriske område. Flere konsulentfirmaer skulle i årene 1954 og 1955 gjennomgå firmaet for å øke effektiviteten og produktkvaliteten.

Utbygging og omorganisering 1953-57

På grunnlag av et etablert samarbeid med ledende produsenter og konsulenter i to av verdens ledende industriland i 1950-årene, Sverige og USA, kunne KV komme i gang med modernisering av fabrikkene etter de planer som var trukket opp gjennom styrets Memorandum av 17. mars 1953 og godkjent av Stortinget i vårsesjonen samme år. Planleggingsarbeidet foregikk utover 1953, og midtveis i 1954 kunne byggearbeidene ta til. Utbyggingen foregikk nærmest kontinuerlig fram til 1957 og vi kan se på denne ekspansjonen som KV's første store vekstperiode etter andre verdenskrig.

Utbyggingen skjedde i fire faser: en produksjonsforberedende fase (planleggingsfase); verktøyframstilling; delproduksjon; og montering av hele våpensystemer. Av bygningsmessige investeringer var reisingen av en ny montasjehall viktigst, dessuten erkjente bedriften tidlig behovet for et skikkelig plateverksted og nytt fyrhus. KV hadde allerede tidligere fått midler til bygging av en ny smie, men ledelsen var i 1953 ikke innstilt på å forsere dette arbeidet. Ansvarlig for utbyggingen ble en ny utbyggingssjef som ble tilsatt fra begynnelsen av 1954.¹⁴⁴⁾

KV ville også ha store behov for investeringer av maskiner og utstyr. Utviklingen av den type artillerimateriell som KV skulle produsere gikk i retning av å bli teknisk sett stadig mer komplisert, der elektriske og servotekniske komponenter i økende grad var ventet å utgjøre betydelige andeler.¹⁴⁵⁾ Dette innebar et behov for produksjonskompetanse både innenfor elektronikk og finmekanikk som bedriften klart manglet i 1953. Særlig var det vanskelig å framstille tannhjul med de toleransekrav som disse stilte i L/70-fabrikasjonen. Med det press som ble lagt på KV i løpet av siste halvdel av 1950-årene på disse feltene, utviklet KV seg til å bli kanskje landets eneste større verksted med servoteknisk kompetanse og en av få bedrifter med innsikt i militær elektronikk.

Enda viktigere for KV enn de produksjonstekniske framstegene var firmaets organisatoriske omlegging. Flere konsulentfirmaer gjennomgikk KV med tanke på en effektivisering av driften. Firmaets bearbeidelsesprosess i 1953-55 resulterte i en utbredt erkjennelse både hos konsulentfirmaene og hos KV-ledelsen om at det var nødvendig å foreta drastiske omstillinger. For det første var firmaet ikke i stand til å framstille produkter av en kvalitet som tilfredstilte kundene i militærsektoren og for det andre var arbeidseffektiviteten for lav i forhold til de utenlandske konkurrentene. Dette ble tydelig anskueliggjort i 1954 da KV gikk med store tap ved leveranser av på L/60 kanoner og deler til Storbritannia og Sverige. Kundene var også misfornøyde. Årsakene til svakhetene var flere. For det første var kundenes krav høyere enn det KV hadde forventet og mottakskontrollen strengere enn antatt. Dess-

uten hadde ikke KV lyktes med å opparbeide i tide det produksjonsverktøy som var nødvendig for framstillingen, noe som forsinket produksjonen. Dette antydte hvilken utfordring bedriften sto overfor når den nå skulle gjøre det samme for L/70-produksjonen. Den viktigste grunnen til de svake resultatene var likevel at KV brukte 40 prosent flere arbeidstimer enn stipulert. Bedriften brukte også 30 prosent flere arbeidstimer for å framstille trykkermaskiner enn svenske bedrifter. Dette viste tydelig hvor det svake punkt i bedriften lå: Arbeidsproduktiviteten var for lav i forhold til konkurrentene.¹⁴⁶⁾

Ekspansjonen av den vestlige militærindustrien under OSP-programmet hadde skjerpet den internasjonale konkurransen på militærmarkedet: "Enhver bedrift som skal regne med å kunne oppnå sikre leveranser innenfor dette program, må derfor være internasjonalt konkurransedyktig både med hensyn til produksjon, kvalitet og leveringstid".¹⁴⁷⁾ Det var derfor nødvendig med en radikal heving av produktiviteten ved bedriften. Effektivisering av KV betød først og fremst en organisatorisk omlegging av driften. Det begynte 'ovenfra' med utarbeidelse av et målsetningsprogram for bedriften i 1955 med den klare forutsetning at bedriftens selvkostnad skulle reduseres med mellom 20 og 30 prosent. En rekke interne komiteer ble nedsatt for å undersøke metoder, foreta arbeidsstudier, se på lønsspørsmål, verktøykonstruksjon, framstilling, forvaltning, produktutvikling, organisasjon, kontroll, økonomi, innkjøp, personalspørsmål, investeringsspørsmål og salg.

Resultatene som komiteene kom fram til skulle så etter hvert innarbeides i bedriften. Det første konkrete resultatet var opprettelsen av en egen utviklingsavdeling av undersøkende, koordinerende og forsøksmessig natur. Avdelingen skulle finne fram til nye produkter som kunne være av interesse for KVs avdelinger og skaffe seg inspirasjon gjennom et bredt kontaktnett med forskningsinstitutter, annen norsk industri, KVs ansatte og kundene til bedriften. Avdelingens ideer skulle bearbeides i samarbeid med kontroll-, metode- og tegnekontoret og resultere i en utarbeidet produksjonsmodell med økonomiske kalkyler. Avdelingen som var direkte underlagt administrerende direktør, kom til å spille en nøkkelrolle for bedriftsutviklingen fra slutten av 1950-årene.

Målsetningsprogrammet av 1955 la opp til en klarere avgrensning av oppgavene mellom de ulike avdelingene. De største forandringene var skissert på teknisk sektor og for driftsavdelingene. Det skulle ansettes en prosessingenior for å koordinere arbeidene ved tegnekontoret, arbeidsstudiekontoret og metodekontoret. Hans oppgave ville være å legge opp en overordnet plan for hele bedriftens virksomhet for å fremme størst mulig flyt og effektivitet i framstillingen. Driftsavdelingene skulle få egne driftsingeniører med ansvar for sine avdelinger. I tillegg kom at kontrollfunksjonene skulle utbedres ved at det ble foretatt både inn-

gangskontroll, mellomkontroll og sluttkontroll.⁽⁴⁸⁾

Behovet for bedre kontrollfunksjoner ved bedriften var tydeliggjort blant annet i det eksempel som vi nevnte om L/60-leveransene til Sverige og Storbritannia. KV hadde fram til denne tid hatt en kontrollavdeling som hadde foretatt sluttkontroll, dvs bestemt om et ferdig produkt var akseptabelt eller ikke. Bedriften gjennomførte nå en strengere kontroll av produksjonen for å sikre at sluttproduktet ble godt nok gjennom standarder og spesifikasjoner på enheter og prosesser foruten en kontinuerlig inspeksjon av arbeidet. Etter en tid innførte KV også statistisk kvalitetskontroll.⁽⁴⁹⁾

Omleggingen og utbyggingen av KV på grunnlag av planen for utbygging fra 1953 førte både til en rask vekst i firmaets omsetning av militære produkter og til en kvalitetsheving av bedriften. Veksten ga seg utslag i økt omsetning; i 1953 var KVs samlede salg 15 millioner kroner; i 1959 61 millioner. Mens den militære andelen av salget lå under halvparten i 1953 var det i slutten av 1950-årene steget til ca 2/3. 'Off Shore' salget alene utgjorde i 1957 og 1958 omtrent halvparten av KVs omsetning. Fra 1960 var det først og fremst KV som ble Norges ledende militærindustrielle bedrift, slik RA hadde vært det i 1950-årene. Mens RA i 1955 hadde en samlet omsetning som var mellom fire og fem ganger større enn KV, var omsetningen fra de to bedriftene omtrent jevnstore i 1961. Utviklingen reflekterer betydningen av 'Off Shore' salget for de to store norske militærprodusentene. I 1950-årene og fram til ca 1958 var det ammunisjonsleveransene som var mest betydningsfulle, mens L/70-salget fikk økt viktighet fra 1956 og varte fram til 1960-årene. Ved inngangen til det nye tiåret var likevel KV den bedrift som hadde de beste forutsetninger for å få nye ordrer på militærsektoren; et resultat av bedriftens opprustning i samband med L/70-prosjektet.

Vendepunktet 1953 i retrospektiv

Beslutningen om å modernisere og utbygge de tre store militære fabrikkene i 1953 var et resultat av en rekke forhold. Behovet for militærindustriell beredskap sammen med mulighetene for å 'eksportere' militært utstyr gjennom 'Off Shore Procurement' programmet og slik tjene inn dollar som kunne brukes til import av produksjonsutstyr, var to viktige forutsetninger for det politiske miljøes velvilje overfor de militære bedriftene. Viktig var det også at det fantes enkeltpersoner med vilje og evne til å fremme de militære bedrifters interesser både overfor norske politiske myndigheter, NATO og andre militærindustrielle bedrifter.

Ekspansjonen av KV, RA og MH i 1953 resulterte i at produksjonen av våpen og ammunisjon vokste raskt fra et lavmål i begynnelsen av 1950-årene da det amerikanske våpenhjelp-programmet (MDAP) hadde ført til en nedprioritering av denne type industri. Ammunisjonssalget kulminerte 1958 og skapte store omstillingsvansker for Raufoss Ammunisjonsfabrikker, mens Kongsberg Våpenfabrikk fortsatte å finne kunder til L/70-kanoner. Veksten gikk sammen med effektivisering, rasjonalisering og bedring av den produksjonstekniske kompetansen i bedriftene, noe som la grunnlag for nye produksjoner i 1960-årene. Hendelsesforløpet i 1953 kom således gjennom ekspansjonen ved de militære fabrikkene til få stor betydning for Norges militærindustrielle utvikling gjennom 1950-årene og senere.

L/70-kontrakten kom til å virke inn på andre forhold som på lengre sikt skulle få betydning for norsk militærindustri. Kongsberg Våpenfabrikk videreutviklet sitt samarbeid med AB Bofors, et samarbeid som var påbegynt opp allerede før andre verdenskrig. Kontakten med svensk våpenindustri åpnet for videre produksjonsteknisk samarbeid med gjensidige teknisk og markedsmessige fordeler. Gjennom Bofors-KV samarbeidet ble norsk og svensk våpenindustri knyttet nærmere til hverandre.

Vel så viktig for den videre utvikling av norsk militærindustri var de personkonstellasjoner og samarbeidsforhold mellom forsvars- og industriorganer, som arbeidet med å sikre 'Off Shore' kontrakter skapte. Gjennom dette arbeidet kom forsvarsbedriftenes styre ved nestformann Jens Chr. Hauge og direktør Bjarne Hurlen inn i et mer offensivt arbeid i internasjonale fora for å sikre militære kontrakter. Det ga også lederen for SOD, oberst Nils Sæbo og fra 1953 lederen av Forsvarsdepartementets Materielldirektorat, Johan Koren Christie, erfaring fra NATOs anskaffende myndigheter. Sammen kom disse institusjonene og personene til å utgjøre kjernen i den kompetansen som ble utviklet for hvordan

internasjonale kontrakter kunne erverves på det militærindustrielle område.

På denne måten kom arbeidet med OSP-kontrakter generelt og L/70-kontrakten spesielt til å legge grunnlag for en videre utbygging av norsk militærindustri. Særlig ble KV forberedt på å konkurrere om nye internasjonale ordrer i tiden som fulgte, da KV skulle bli den mest aktive militærindustrielle bedriften i Norge.

Noter

1. Possibilities for Production of Military Equipment etc in Norway. 30.4.49, National Archives, RG 330 OSD, N7-1(3)-BF Norway, s. 1
2. *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1949, bd. IV*, s. 103, 13.2.49.
3. *FRUS 1949, IV*, s.55.
4. Dette kommer klart fram i en rekke dokumenter. I en pressemelding fra State Departement som fulgte etter at MDAP-loven var godkjent i Kongressen het det: "With respect to Europe, primary emphasis has been placed upon the revival of the economies of the free nations as the necessary foundation of their social and political organization... Yet it has been increasingly clear that economic measures alone are not enough. ... We must not now by failing to recognize fully the fear of security which is growing out of the clear pressures exacted from the East, lose the gains already made. Prompt action is imperative to create the conditions that will allay that fear, and will erase the conditions that might encourage an aggressor to resort to military force". Pressemelding fra Secretary of State on the MAP before Foreign Relations and Armed Services Committees of the Senate, 8.8.49.
5. *FRUS, 1949, I*, s. 254-55. Det sentrale organ i utforming av MDAP var Foreign Assistance Correlation Committee (FACC). I Jan 1949 gikk leder for Foreign Assistance Programs, Ernest A. Gross, general Lemnitzer som ledet det militære hierarki for utenlandsk hjelpe-program og generalkonsul for Economic Cooperation Administration sammen i en sentralkomite for hjelpeprogrammene, FACC. Dette organ hadde ansvaret for utarbeidelse av MAP. Se også *FRUS 1949, I*, s.250.
6. FD, H-667, 49. H-45, Militærmateriell fra USA 1949, 20.5.49.
7. 81. Congress, House of Representatives nr. 5895, 5. august 1949, s. 2.
8. Disse kravene kunne være av ulik art, politiske, økonomiske eller militære. For at hjelpeprogrammet skulle komme i gang så raskt som mulig var amerikanske myndigheter imidlertid villig til å fire på slike krav. Notat fra amb. i Wash til UD s. 3. 24.9.1949; FD, H-1337, 49, 12.11.49.
9. Oberst Twitchell fra ECA understreket betydningen av egenproduksjon, fordi dette ville lette byrden for den amerikanske industrien i forhandlingene med Norge. FD, H-787, 49, Notat fra norsk amb i Wash 20. mai 1949.
10. C.J. Pach, *Arming the Free World: The Origins of the United States Military Assistance*, (Ann Arbour, University Microfilms International 1981), s. 390.
11. *FRUS 1949, IV*, s. 55, Memorandum fra Paul Nitze til Foreign Assistance Steering Committee 31. jan. 1949.
12. *FRUS 1949, IV*, s.111, 16.2.49, FACC instruksjoner til USRep til Military Supply Board (MSB).
13. *FRUS 1949, IV*, s. 149. Memorandum fra møte mellom Harriman og fransk utenriksminister Schuman, 3.4.49.
14. Pressemelding fra Department of State, 8. august 1949, 'Statement by Secretary of State on the Military Assistance Program Before Foreign Relations and Armed Services Committees of the Senate', s. 6.
15. *81. Congress, Senate Report nr 1068, Military Assistance Program*, Report of the fra Committee on Foreign Relations og Committee on Armed services on HR 5895, 13.9.49, United States Printing Office, Wash.: 1949, s.5. 16. Det het i rapporten at en mulig virkning av hjelpen kunne ble "an undue strain on the economies of recipient nations by virtue of too large an increase in indigenous military production. Additional military production on

- the scale presently contemplated, however, should have no significant adverse effect", *ibid.*, s. 10.
17. 81. Congress. House of Representatives 5895, Calendar No.1081, in the Senate of the United States 19. august 1949.
 18. St. meld. nr. 32 (1945-46), s. 2.
 19. Forsvarskommisjonen av 1946, Del 1, s. 104.
 20. St. meld. nr 26 (1948), Om disponeringen av den ekstraordinære beredskapsbevilgning av 16. mars 1948, 9.4.48, s. 1. Opprustningen ble videre finansiert gjennom en egen verneskatt (Ot.prp. nr 64 for 1948), som etter Stortingets behandling (2.7.48) resulterte i en økning av forswarets forbruk på 250 millioner kroner i neste regnskapsår.
 21. St.meld. 26, 1948.
 22. St.prp. nr 139, 1948, 19.11.48, s.3.
 23. St. meld. nr. 32. (1945-46).
 24. O. Wicken, 'Våpenimport eller egenproduksjon', i R. Tamnes, red. *Forsvarsstudier 4/1985* (TANO).
 25. Se f.eks M. Skodvin, *Norden eller NATO*, (Universitetsforlaget 1971), s. 262 og K. E. Eriksen, *DNA og NATO*, (Oslo 1972), s.254 ff.
 26. C.J. Pach, *op.cit.*, ss. 372 og 377. Pga tidsmangel kom FACC ikke til å utarbeide egne studier for hva som trengtes til Europa, men FACC koordinerte, sammenslo og revurderte plandokumenter fra State dept og National Military Establishment (NME). Omfanget av programmet ble tilpasset politisk-budsjettmessige forhold: mellom 1,5 og 2 milliarder dollar var politisk mulig. På denne bakgrunn utarbeidet JCS et tentativt program for FY 1950 på \$1.786 milliarder dollar. Dette forslaget ga rammen for MAP (7.3.49) utarbeidet på bakgrunn av politiske rammer gitt fra FACC og State Dept. En var klar over at dette var begrensede midler i forhold til Europas behov og at 13 milliarder dollar ville trenges i løpet av fire år (på nivå med Marshallhjelpen). Dermed ble JCS's forslag et første steg på en utvikling som verken var politisk eller militært grundig overveid mht målsetting og omfang.
 27. *Ibid.*, s.374
 28. *Ibid.*, s.389.
 29. Possibilities, *op. cit.*
 30. *Ibid.*n
 31. St.prp nr. 1 1949, s. 21, der virkningene knapt berøres uten i generelle ordelag.
 32. Possibilities, *op.cit.*
 33. Se bl.a. St.prp nr. 1, 1947 (kap 1108), og Inns. S. 186, 1947, Ot.prp. 58, 1947.
 34. Grunnen kunne også være at denne raskere kunne komme i drift fordi bygningene var klare til utnyttelse. Possibilities, *op.cit.*, s.1-3.
 35. FD, H-787, 49, 22.6.49, notat fra amb i Wash 20.5.49.
 36. *Ibid.*
 37. *Ibid.*
 38. Et eksempel på dette var at Norge hadde et stort antall 20 mm kanoner av tysk opprinnelse, men ikke nødvendige maskiner til produksjon av ammunisjon. Det var også behov for maskiner til 9 mm parabellum ammunisjon som Norge hadde måttet låne fra Sverige.
 39. FD-H, 787, 49, 22.6.49, Notat fra Norsk amb i Wash 20.5.49.
 40. FD-H, 787, 49, 22.6.49, Rapport om konferanse i Pentagon om materiellspørsmål 24. mai 1949, v/ komm. kapt O.P.Araldsen.
 41. FD-H, 56/50, 3.1.50, Notat ang. Spørsmål fra ECA.

42. FD-H, 56/50, 4.1.50. Notat fra Hauge til Brofoss. Oberst Sæbø var leder for SOD og Ole Colbjørnsen for DØF. Angående forsiktig amerikansk holdning til at militær utbygging skulle gå på bekostning av sivil på dette tidspunkt, kan det nevnes at det i notatet av 3.1.50 vises til byggingen av en radarorganisasjon, og at ECA fryktet at dette ville resultere i store behov for ny veibygging. FD hevdet at den norske planen forutsatte at eksisterende veier skulle nyttes i så stor grad som mulig og at en til en viss grad resignerte mht den ideelle plassering av radarene. FD-H, 56/50, 3.1.50, Notat ang. Spørsmål fra ECA.
43. *St.prp. nr. 111, 1952*, s. 20-21.
44. FD-H, 56/50, 7.1.50. Brev fra UD til Amb.råd H. Vogt, London, Instruks til møtet i det faste utvalg av det forsvarsøkonomiske råd 10. januar 1950.
45. Se L.S. Kaplan, *A Community of Interests: NATO and the Military Assistance Program 1948-1951*, (Wash 1980), s. 144 ff.
46. *Ibid.*, s. 147.
47. *FRUS, 1950, vol III*, s.50 ; Acheson notat to Certain Diplomatic Offices, april 13. 1950.
48. *FRUS 1950, vol III*, s. 140, 22.7.50.
49. *Ibid.*
50. *FRUS 1950, vol. III*, s. 177, 2.8.50.
51. I NATO ble Ad Hoc Costing Group og High Priority Production Program opprettet som et umiddelbart svar på Korea-krigen for å fremme økte ressurser til forsvaret. De kom ikke til å resultere i noen ny politikk. USA ønsket en oversikt over gapet mellom hva hver nasjon brukte på forsvaret og hva som kunne brukes maksimalt.
52. USA ønsket sterkere overnasjonal makt til DPB, men dette ble avvist på rådsmøte i Bryssel i desember 1950.
53. Kaplan, *op.cit.*, s. 137.
54. *Ibid.*, s. 157. Kaplan siterer senator T.F.Green som var formann i Senatets underkomite, og som vurderte forholdene i Europa.
55. *St.prp. 111 (1952)*, s. 7.
56. *Ibid.*, referat fra møte gjengitt i hemmelig vedlegg til proposisjonen.
57. *Ibid.*, s. 8.
58. Kaplan, *op.cit.*, s. 164-65.
59. *Ibid.*, s. 157.
60. Frank Nash, Assistant to the Secretary for International Security Affairs, se Kaplan, *op.cit.*, s.61-62. Det konkrete forslaget var å øke bidragene fra \$500 millioner til \$750 millioner i budsjettåret 1952 og doble det i 1953.
61. *St.prp. 111, 1952*, s. 19.
62. Kaplan, *op.cit.*, s. 157. ECA mente at det kunne fungere som rådgiver vedrørende det generelle økonomiske virkningene av en omlegging av produksjonen og at det også kunne være i en posisjon til å gi råd om hvilke firma i NATO som var egnet til militær produksjon, og gi informasjon om innkjøpsprosedyrer, behov for råvarer og 'availabilities, supply assistance, labor problems' etc. I mai 1953 la president Eisenhower fram forslaget for Kongressen om utenlandshjelp budsjettåret 54 (1953-4) på \$5,25 milliarder. Dette var en reduksjon i det tidligere forslaget til Truman på 1,6 mil. og 0,8 mil. mindre enn budsjettforslaget vedtatt av Kongressen for 1952-53. 4 milliarder skulle gå til våpenhjelpen og av dette skulle Europa få 2,5 mil. til 'end item' og OSP. Kongressen hadde tenkt at 1,5 mill skulle gå til OSP, noe som ville bli en økning på 50% fra året i forveien. Det skjedde mao en nedskjæring av våpengavene og opptrapping av OSP. I forslaget lå også \$1

milliard til 'defence payments' bla M00 millioner til våpenproduksjon i Frankrike og tilsvarende til flyproduksjon i Storbritannia og \$400 millioner til tilsvarende formål i Europa og Kina. Dette kom i tillegg til OSP. Pengene skulle stimulere militærproduksjonen i Europa. Dessuten kom en bevilgning til 'special weapons' på 250 mill. Hensikten var å få til en utvikling av nye våpen, derfor ville sannsynligvis det meste av disse midlene gå til Vest-Europa. KV/H.rettssadv Jens C. Hauge Fra okt 1952 til 31.12.55, De amerikanske planer for off-shore kjøp i budsjettåret 1954.

63. Kaplan, *op.cit.*, s. 165. På samme måte ville et fond til maskinutstyr, råvarer eller konfeksjonsvarer og kjøp av matvarer gi både militære og sivile konsekvenser. Slik ble skillene visket ut.
64. T. Taylor, *Defence, Technology and International Integration, (Studies in International Political Economy, London 1982)*, s.20. Noen eksempler på større OSP prosjekter som startet opp etter 1952:
- \$1 milliard til å gjøre Vest-Europa selvforsynt på ammunisjon i 1953.
 - 450 Hawker Hunters bestilt av USA fra UK i 1954.
65. For andre halvår 1954 fikk Norge en noe større andel med \$4,9 mill. På dette tidspunktet fikk Norge mer enn både Portugal, Danmark, Hellas og Nederland.
66. Omsetning ved RA og KV 1951-1961 (mill.kr.):

	Raufoss Ammunisjonsfabrikk				Kongsberg Våpenfabrikk		
	Samlet	Mil.	Off	Annen	Samlet	Mil.	Off
	salg	salg	Shore	mil.eksp.	salg	salg	Shore
1952	43	-	-	-	13	1	0
1953	56,5	-	ca.40	-	15	6,5	0
1954	67	47	ca.40	-	19,5	11	2
1955	92	67	62	0	18,5	9,5	0
1956	77,5	47,5	38	0	21,5	9	1
1957	74	-	-	-	37,5	29	21
1958	119	86	12,5	49,5	44	30*	21*
1959	88,5	50	1,5	38	61	-	-
1960	69	19	2,5	10,5	50	-	-
1961	65	16,5	0,1	2,5	62,5	43,5	-

66. Tallene er gjengitt fra John Kristen Skogan, 'Fra Krag-Jørgensen-produksjon til Cuba-eksport og Pingvin-salg', *NUPI rapport nr. 90*, juni 1985. Opplysningene er fra årsmeldinger fra KV og RA til Stortinget for årene 1950-61 og for KV for årene 1946-1958 en grafisk framstilling av dir. Bjarne Hurlen i *Bedriftsavisa* for KV, nr. 2 (juli) 1958, s. 3. (* er hentet fra Hurlen). Samlet salg fra RA for 1949 er fra St.prp. nr. 1, Tillegg nr.48 (1953), s. 16.

67. *St.prp. nr. 1 Tillegg nr. 48, 1953*, s. 10-11. Proposisjonen antydte at USA bestilte ammunisjon for 40 millioner kroner for hvert av årene 1951-52 og 1952-3.

68. *St. meld. nr. 1, 1953, vedlegg nr. 2*, s. 23.

69. KV, Bortsetting, X, Div rapp 1951-53, Rapport om reise 26.- 28.2.1952.

70. Ibid.

71. <i>St. prp. 111, 1952, s. 23.</i> Av de 167 millioner kr som skulle brukes til våpenteknisk materiell skulle bare 4 millioner brukes hos KV.	
Hæren, div	2,0 mill kr
Marinen, div	?
Kystart	1,16
Luftvernart	0,80
Flyvåpnet (rakettaler)	0,09
	4,05 mill kr

I disse summene var riktignok ikke større oppgaver som eventuell omgjøring av produksjon av panservern eller lett luftvern tatt med. J. K. Christie som ledet Samordningsdirektoratet for anskaffelser til forsvaret (SOD), opplyste at det oppsatte budsjett neppe ville dekke behovet for reservedeler, men at det var vanskelig å sette opp klare overslag over dette behovet og hvordan finansiering skulle kunne foregå. Av behovene fra våpengrenene var det tydelig at det var 'småting' og vedlikehold, reperasjonsarbeider og reservedeler som var etterpurt fra KV. KV, Bortsett, X, Div rapp 1951-3, Rapp ang konf i Oslo 17.-18.6.52 ang norske mil leveranser.

72. KV, Bortsetting, X, Div rapp 1951-3, Rapport om Englandsreisen 23.2-6.3 1952.
73. Forberedelse av produksjon, framskaffelse av tegninger, spesifikasjoner, oppsettelse av kontrakter med leverandører, etc). Den 28.3 skulle "Senior representatives and national defence production and procurement authorities" godkjenne retningslinjene på et møte i London.
74. KV, Bortsetting, X, Div rapport 1951-53, Rapport fra reise til London 17.-22. mars 1952 fra ing Torkildsen og major Hurlen.
75. KV var representert gjennom lederen for SOD, J.K. Cristie og Norges posisjon ble presentert av oblt Høstvedt.
76. KV, Bortsetting, X, Div rapport 1951-53, Rapport fra reise til London 17.-22. mars 1952 fra ing Torkildsen og major Hurlen.
77. Ibid.
78. Imidlertid var det på dette tidspunkt så usikkert om KV ville få kontrakter gjennom NATO, at dette ikke burde influere på beslutninger om andre leveranser og kontrakter. KV, Bortsetting, X, Div rapp 1951-53, Rapport ang. konf i Oslo 17.-18. juni 1952 ang norske militære leveranser.
79. KV, Bortsetting, X, Diverse rapporter fra 1951 tom 1953, Rapport fra major Hurlen i anledning reise til møte i DPB i Paris 8. og 9. juli 1952.
80. KV, Bortsetting, X, Div rapp 1951-3, Rapp fra Hurlen i anl reise til møte i DPB 8. og 9. juli 1952.
81. Om USA vurdering av dette i Norge, se *FRUS 1950, vol.III, s. 1530-39.*
82. KV hadde der gitt uttrykk for at de særlig var interessert i leveranser av reservedeler til 40 mm skyts og i tillegg produksjon av MG 1919 og MG 1918 og/eller deler til disse. Særlig var interessen for 40 mm reservedeler stor, likeledes MG 1919 og MG 1918 med reservedeler. USA var fortsatt interessert i å plassere ordrer på bajonetter og KV fortsatte produksjonen av slike i 1953. KV, FD/M 1953, Rapport fra besøk ved KV i tiden 17.-18.3.1953 fra Kr. Sogner.
83. KV, FD-M 1953. Notat. Forberedelse av koordinert produksjonsprogram. Vedlegg til brev fra FD til KV 11.4.53.
84. KV, FD-M 1953. Notat fra N.Sæbo 10.4.53 om Koordinert europeisk produksjonsprogram for reservedeler til artilleri og håndvåpen, vedlegg til brev fra FD/SOD til KV 16.4.53. Møtet i Paris om reservedelsproduksjonen ble holdt 11.5.53. Frankrike var bl.a. satt opp som 'parent country' til Browning

MG sammen med Norge, Belgia og Nederland, men landet sa seg tidlig villig til å trekke seg fra denne produksjonen selv om landet ved siden av Norge hadde betydelige interesser involvert. Samtidig var det mulig at Nederland og Belgia trakk seg slik at Norge fikk monopol på delleveransene. Belgia var ikke særlig interessert i å delta. Landet var ikke selv bruker av våpenet, men var satt opp fordi Fabrique National hadde patentrettighetene for Europa.

85. Noen andre ønsker ble også stilt: 7,62 mm Colt (Browning) og muligens panservernutstyr. KV, Bortsetting, X, Div rapp 1951-53, Rapp fra Hurlen og Torkildsen i anl konf i DPB 18.-20.3. 1952 om prod av reservedeler for artilleri og håndvåpen.
86. Forsvarsstabens krigshistoriske Avdeling, "Boforskanonen" i *andra världskriget*, Stockholm 1961, s.9.
87. Samlet verdi skulle da bli \$19,8 millioner for 40 mm kanonrørene og \$33,8 millioner for 90 mm rør.
88. Standardisering av reservedeler til Boforskanonen ble tatt opp som egen sak i MSA. KV, Bortsetting, X, Div rapport 1951-53, rapport fra reise til London 17.-22.3.1952 fra ing Torkildsen og major Hurlen.
89. KV, Bortsetting, IV, Reiserapporter, utenlands, Rapport om konferanser i Karlskoga med AB Bofors' representanter 20.-22.5.53.
90. KV, Oslokontoret (RA og KV) Fra 1953, brev fra Daasnes til KV 17.10.56.
91. KV, Bortsetting, X, Div rapporter 1951-3, rapport fra major Hurlen i anledning reise til Oslo 27.1.53, 'Eget Oslo-kontor. Tilbud til USA'.
92. KV, Oslo-kontoret (RA og KV) Fra 1953, Notat fra Barlag til dir 25.8.53 vedr Oslokontoret. Særlig viktig var kontorets nærhet til besluttede organer på grunn av de dårlige telefonforbindelsene mellom Kongsberg eller Raufoss og Oslo. I notatet ble situasjonen på Raufoss beskrevet slik: "For det første tar det lang tid å få 04, for det andre er det lang ventetid på Raufoss; vanligvis ikke under 1.1/2 - 2 timer for alminnelig samtale, og det har hendt at vi ikke har kommet fram før ved 3 tiden på alminnelige samtaler enda de er bestilt om morgenen. For det tredje er det ikke anledning til persontilsigelse på 04, med den følge at det kan ta lang tid å finne rette vedkommende på Raufoss, hvis han da i det hele tatt finnes. Samtalene blir kostbare på den måten, fordi periodene begynner å løpe så snart Oslo har forbindelse med Raufoss sentral eller det nummer som er angitt". Forholdene på KV var nesten like vanskelige.
93. KV, Bortsetting, IV, Reiserapporter utenlands, Notat angående produksjon av 40 mm L/70 i det koordinerte produksjonsprogram for End Items, 1. juni 1953.
94. KV, Bortsetting, V, Foredrag og orienteringer av AD, 'Det lette luftvernartilleris utvikling'. Foredrag i Militære Samfunn 7.12.1953.
95. Widen, *op.cit.*, s.171-2.
96. KV, Bortsetting, V, Foredrag og orienteringer av AD, Det lette luftvernartilleris utvikling. Foredrag i Militære Samfunn 7.12.1953.
97. Andre aktuelle produkter var radiomateriell fra Simrad og minesveipere. KV, FD-M 1953, Notat Forberedelse av koordinert produksjonsprogram 1.4.53, vedlegg til brev fra FD-SOD til KV 11.4.53.
98. *St.prp. nr. 1, Tillegg nr. 48, 1953, s. 6.*
99. *Ibid.*, s. 12-13.
100. *Ibid.*, s. 8.
101. *St.prp. nr. 1, Vedlegg nr. 48, 1953, s. 10.*
102. *Budsj. innst. S. nr. 246B, 1953, s. 5.*

103. KV, Høyesterettsadv. Jens Chr Hauge Fra okt 1952 til 31.12.55, Memorandum. Kongsberg Armament factory in Southern Norway and the Armament Program av 14.2.53.
104. Ibid.
105. KV, FD-M 1953, Notat Forberedelse av koordinert produksjonsprogram 1.4.53, vedlegg til brev fra FD/SOD til KV 11.4.53.
106. Ibid.
107. Ibid.
108. Ibid.
109. KV, Bortsetting, X, Div rapp 1951-53, Oppgave over utenlandsreiser i første halvår 1953 for Hurlen.
110. Ibid.
111. Foruten disse var disponert Biering, dir Lyche og Bakken med i delegasjonen.
112. KV, Bortsettingsarkiv, IV, Reiserapporter utenlands, Rapport om konferanser i Karlskoga med Ab Bofors' representanter 20-22 mai 1953.
113. Ibid.
114. KV, Bortsettingsarkiv, IV, Reiserapporter utenlands, Rapport om konferanser i Karlskoga med AB Bofors' representanter 20. - 22. mai 1953.
115. Ibid.
116. B. Hagelin, *Kulorna Rullar*, Stockholm 1985, s. 47.
117. KV, Bortsetting, IV, Reiserapporter utenlands, Rapporter om konferanser i Karlskoga med AB Bofors' representanter 20. - 22. mai 1953.
118. Ibid.
119. Ibid. KV på sin side mente at leveringspris fra KV uten lisensavgift ville være ca 250.000 svenske kroner. Bofors selv solgt ikke kanonene for lavere priser enn 270.000 og KV antok at kostprisen sannsynligvis var 220.000 svenske kroner.
120. KV, FD/M 1953, Brev til FD/M 26. mai 1953, 'Vedr.: Produksjon av 40 mm lv. skyts L/70'.
121. ID. S-003.31, KV Div 1953-62, Personalarkiv 1946-62, Mappe: 503 KV. Div 1953-62.
122. KV, Bortsetting, X, Div rapp 1951-53, Oppgave over utenlandsreiser i første halvår 1953 for Hurlen.
123. KV, Bortsetting, X, Div rapp 1951-53, Rapport fra major Hurlen ang besøk i London 27. - 29. mai 1953.
124. Norge hadde påtatt seg å finansiere \$2,8 millioner av de \$52 som var disponert til artilleri. Norge forutsatte videre at USA gjennom OSP-programmet ga \$10 millioner i finansiell støtte til kjøp av L/70 kanoner til Norge.
125. KV, Bortsettingsarkiv, IV, Reiserapporter, utenlands Notat angående produksjon av 40 mm L/70 i det koordinerte produksjonsprogram for End Items.
126. Ibid.
127. KV, Bortsetting, Div rapp 1951-3, Rapport fra major Hurlen ang deltakelse i arbeidsgruppe for produksjon av artilleri og håndvåpen i NATO, i tiden 8. - 13. juni 1953.
128. Ibid. Se også Hagelin, *op. cit.* Britene hadde omkonstruert vognen for å tilpasse bremsesystemet til britiske kjøretøyer og gjort det elektroniske utstyret i overensstemmelse med britisk standard. I tillegg var perkusjonsrørene forandret for å imøtekomme britiske sikkerhetsbestemmelser.
129. Ibid.
130. Ibid.

131. KV, Bortsetting, IV, Reiserapporter, utenlands. Rapport fra major Hurlen fra reise til Bofors for å delta i preliminnære forhandlinger for kjøp av lisens for 40 mm L/70, 29. juni 1953.
132. Ibid.
133. KV, Bortsetting, IV, Reiserapporter, utenlands, Rapport fra major Hurlen fra reise til Bofors for å delta i preliminnære forhandlinger for kjøp av lisens for 40 mm L/70, 29. juni 1953.
134. KV, FD-M 1953, Notat fra J.C.Hauge 19.7.53 om NATO-programmet for koordinert produksjon av våpen og planene for produksjon av Bofors nye luftvernkanon L/70 ved Kongsberg Våpenfabrikk. Møter i Paris 14.-17. juli 1953. HVK skulle skaffe pengene ved f.eks. ompostering innenfor vedtatt budsjett.
135. KV, Høyesterettsadv J.C.Hauge Fra okt 1952 til 31.12.55, brev til Bofors v/ dir Linden fra JCH 20. juli 1953.
136. KV, Høyesterettsadv J. Chr. Hauge Fra okt 1952 til 31.12.55, Brev fra Bofors til J. Chr. Hauge 22. juli 1953. 137. KV, Høyesterettsadv. J. Chr. Hauge fra okt 1952 til 31.12.55, Notat av 16. september 1953.
138. Ibid., Forslag om samarbeidsavtale mellom A/S Bofors og Kongsberg Våpenfabrikk om produksjonen av 40 mm fjernstyrt automatkanon L/70 av 7. oktober 1953.
139. KV, Referat fra møter i produksjonsutvalget 20.10.50 - 30.12.57, møte 6.11.53.
140. KV, FD-M 1953, Rapport fra besøk ved KV 17.-18.3.53 av Kr. Søgne.
141. KV, Høyesterettsadv. Jens Chr Hauge Fra okt 1952 til 31.12.1955, Brev fra Lyche til JCH 4. juli 1953.
142. Ibid.
143. KV, Høyesterettsadv J.C.Hauge Fra Okt 1952 til 31.12.55, Brev fra A.Bakken til SOD 5.juni 1952.
144. KV, Referater fra produksjonsutvalget 20.10.50 til 30.12.57, møte 6. november 1953.
145. KV, Bortsettingsarkiv, 'Målsettingsprogram for 1955, PM om utbyggingsplanen og KVs plass i det militære produksjonsprogram' 13. desember 1954.
146. KV, Møte i produksjonsutvalget 20.10.50 til 30.12.57, Møte den 26. november 1954.
147. KV, Bortsettingsarkiv, Målsettingsprogram for 1955, 'PM om utbyggingsplanen og KVs plass i det militære produksjonsprogram' 13. desember 1954.
148. KV, Referat fra møter i Produksjonsutvalget 20.10.50 til 30.12.57, Møte 9. desember 1955.
149. KV, S.G. Yulke Company, 'A Report to the Kongsberg Våpenfabrikk Concerning results of Engineering Services', udatert (1955), s. 21-25.

Forkortelser

AMP	Additional Military Production
DPB	Defense Production Board
ECA	Economic Cooperation Administration
ERP	European Recovery Program ('Marshall-hjelpen')
FACC	Foreign Assistance Correlation Committee
FD	Forsvarsdepartementet
FD/M	Forsvarsdepartementets Materielldirektorat
FFI	Forsvarets forskningsinstitutt
FRUS	Foreign Relations of the United States
HVK	Hærens Våpentekniske Korps
ID	Industridepartementet
JCS	Joint Chiefs of Staff
MH	Marinens Hovedverft (Horten Verft)
KV	Kongsberg Våpenfabrikk
MAAG	Military Assistance Advisory Group
MDAP	Mutual Defense Assistance Program
MPSB	Military Production and Supply Board
MSA	Mutual Security Agency
NA	National Archives, Washington D.C.
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
OSP	Off Shore Procurement (Program)
RA	Raufoss Ammunisjonsfabrikk
SOD	Samordningsdirektoratet for Forsvarets anskaffelser
UD	Utenriksdepartementet Washington D.C.

English summary

Norwegian Weapons to NATO Forces

In 1953, for the first time after World War II, the Norwegian Parliament voted in favour of a plan to modernise and expand the old military industrial establishments. This study discusses why there was a turning point in the politicians' interest in military industry in 1953, and emphasises USA's relationship to the European NATO countries. Until 1950 the US authorities were anxious in case the aid programmes should lead to rearmament at the expense of economic recovery. The first programme to support military industrial production in Europe, the Additional Military Production (AMP) programme from 1949, was therefore of modest dimensions. In 1951 US policy towards Europe changed and through the Off Shore Procurement (OSP) programme the US introduced a programme where the US paid European companies in US dollars for military equipment which was to be used in Western Europe. The OSP programme served a double purpose: it provided the recipients with US dollars, while at the same time it stimulated the European war production industry.

However, before 1953, Norway received very small sums of dollars through the AMP and OSP programmes; of the NATO countries, only Portugal received less from OSP. There were many reasons for this. Norway got substantial orders through OSP only on ammunitions from Raufoss Ammunisjonsfabrikk. This was mainly because, Norway was a country with a high degree of political stability and quite a satisfactory trade balance. In addition, the Norwegian military establishments were not capable of producing complicated military weapon systems.

In 1953 the Norwegian authorities wanted to improve their preparedness in producing military weapons and at the same time to increase US dollar earnings through military 'export'. In January 1953 NATO introduced the Correlated Production Program (CPP) to encourage a higher degree of standardisation and to support the expansion of military production in Western Europe. Some Norwegian politicians and industrialists saw in the CPP an opportunity to start production of weapon systems at the Kongsberg Våpenfabrikk (KV). NATO decided to introduce AB Bofors' new light anti-aircraft system, 40 mm L/70, to be used as NATO equipment. KV, having produced the earlier version, 40 mm

L/60, on a Bofors licence from 1939, now wanted to be a parent company for the L/70 production.

First of all, KV and other military establishments managed to obtain a grant of money from the parliament for modernisation and expansion to enable them to receive military orders through NATO. At the same time representatives from KV and the Norwegian Ministry of Defence visited AB Bofors in Sweden to convince the Swedish owner of the L/70 production rights that KV should be the only L/70 producer in NATO, and that a joint production agreement would give the best economical results both for KV and Bofors. At the same time, Norwegian representatives worked within NATO institutions to secure KV a place in the CPP.

KV did not succeed in being the only NATO supplier of L/70 systems. When KV contacted Bofors, many NATO countries had already got their licence agreements on L/70 for the national market, and in Bofors many were sceptical to the ability of KV to produce modern weapon equipment. However, KV managed to obtain a production licence from Bofors and to secure a place within NATO's CPP.

KV's L/70 contract in 1953 may be regarded as the new beginning of Norwegian military industry. During the period 1954-57 the company was transformed from an old-fashioned maintenance workshop to an acceptable industrial company. It was still some way behind the most efficient international military companies but it had laid the foundations for future expansion. At the same time the company developed a close relationship with Sweden's AB Bofors, a relationship which developed further in the decades to come. At last, by participating in different branches of NATO, Norwegian authorities and representatives learned how to achieve a weapon contract within the alliance. Perhaps this knowledge of the military market was the most important aspect of the L/70-contract.

L/60, on a Bofors licence from 1939, now wanted to be a parent company for the L/70 production.

First of all, KV and other military establishments managed to obtain a grant of money from the parliament for modernisation and expansion to enable them to receive military orders through NATO. At the same time representatives from KV and the Norwegian Ministry of Defence visited AB Bofors in Sweden to convince the Swedish owner of the L/70 production rights that KV should be the only L/70 producer in NATO, and that a joint production agreement would give the best economical results both for KV and Bofors. At the same time, Norwegian representatives worked within NATO institutions to secure KV a place in the CPP.

KV did not succeed in being the only NATO supplier of L/70 systems. When KV contacted Bofors, many NATO countries had already got their licence agreements on L/70 for the national market, and in Bofors many were sceptical to the ability of KV to produce modern weapon equipment. However, KV managed to obtain a production licence from Bofors and to secure a place within NATO's CPP.

KV's L/70 contract in 1953 may be regarded as the new beginning of Norwegian military industry. During the period 1954-57 the company was transformed from an old-fashioned maintenance workshop to an acceptable industrial company. It was still some way behind the most efficient international military companies but it had laid the foundations for future expansion. At the same time the company developed a close relationship with Sweden's AB Bofors, a relationship which developed further in the decades to come. At last, by participating in different branches of NATO, Norwegian authorities and representatives learned how to achieve a weapon contract within the alliance. Perhaps this knowledge of the military market was the most important aspect of the L/70-contract.